

C. R. Bibl. Univ. Leop.

66764

7

PERIOD.

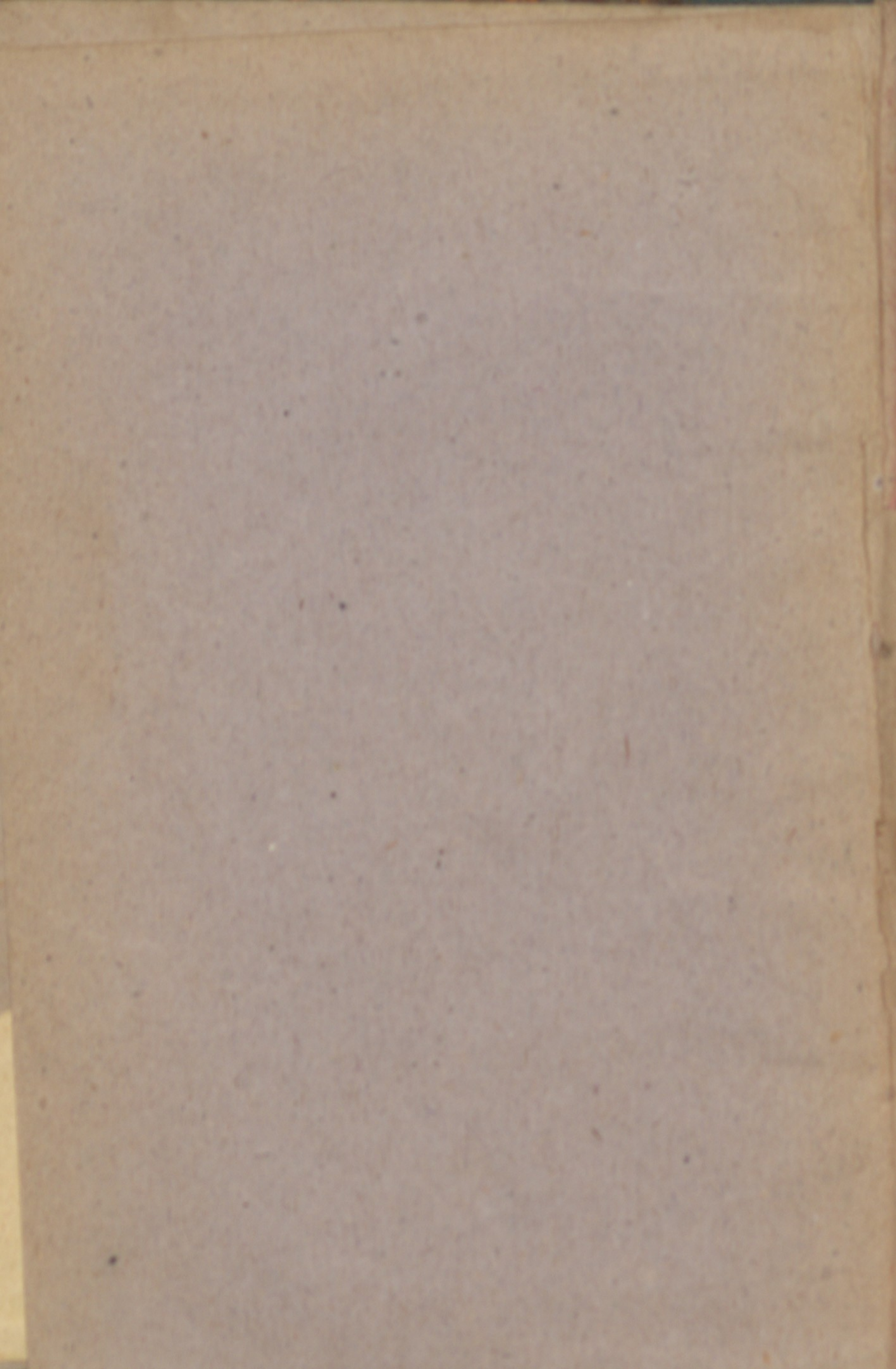
PR

62-83

EX
BIBLIOTHECA
CAESAREO - REGIAE
UNIVERSITATIS
LEOPOLIENSIS

B. N.

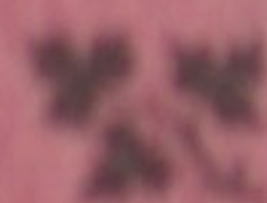

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 62—63.

Відповідач за редакцію: Володимир Гнатюк.

ГЕНРІХ КЛЯЙСТ. *Кляйст*

МАРКІЗА О...

Переклад з передмовою

ІВАНА ФРАНКА.

181. 0. 46

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Тов. імені Шевченка
від зарядов К. Воднарецького.

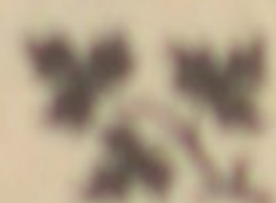
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА ВІБЛІОТЕКА. Ч. 62—63.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

ГЕНРІХ КЛЯЙСТ.

МАРКІЗА О...

Переклад з передмовою
ІВАНА ФРАНКА.

У ЛЬВОВІ, 1903.

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під зарядом К. Веднарського.

1352 II

CAES. REG.
BIBLIOTHECA
UNIVERSITATIS
LEOPOLIEN.

Передмова.

Георґіх Кляйст, що з його деякими прозовими й поетичними творами ми раді би познайомити українсько-руських читачів, займає без сумніву перше місце в ряді тих німецьких письменників, що виростили під безпосереднім впливом славної доби велетнів німецького слова: Лессінґа, Гердера, Гете й Шіллера, і яких пізнійше покоління охрестило назвою епігонів. Отсей характер епігона великої генерації був правдивою траґедією Георґіха Кляйста; занадто близьке сусідство велетнів, особливо Гете, не дало йому дозріти й розвинути ся гармонійно, зопсувало, здасть ся, органічну рівновагу його могутнього й огнистого таланту, якому рівних не багато має німецька і навіть загально-людська література.

Берид Георґіх Вільгельм Кляйст, потомок стародавньої шляхетської родини Кляй-

стів, що видала, особливо в XVIII в. кількох визначних войовників і одного досить талановитого поета Христіяна Евальда Кляйста, автора сентиментальної поеми „Весна“, вродив ся 18 жовтня 1777 р. в Франкфуртї над Одрою. Сім'я була досить незаможна; батько вмер, коли малому Генріхови було ледво 11 літ. Хлопця віддано до школи до Берліна. В р. 1792 він вступив до пруського війська; в початку 1793 р. вмерла його мати. Не пройшовши порядної середньої школи, він почав у війську, вже буди офіцером, займатися наукою, головню математикою і філософією, а 4 цвітня 1799 р. виступив із війська в ранзі секунд-лейтнанта, щоб приготувити ся до вступлення на університет. Він осїв у Франкфуртї над Одрою, закохав ся тут у Вільгельміні Ценге, а бажаючи одружити ся з нею, за намовою її сім'ї подав ся 1800 р. до Берліна, щоб вистарати собі якусь урядову посаду. Та не дошукавши ся тут нічого, пустив ся в подорож, пробув якийсь час у Вірцбурзі, де мабуть у перве в його голові зародив ся план великого твору, який поставив би його на чолі німецького письменства. Вернувши відси знов до Берліна, він у цвітні 1801 р. з сестрою Ульрікою вибрав ся до Парижа, пробув тут аж до падолста,

а розставши ся з сестрою подав ся до Швайцарії, де пробував у домі Чокке. Тут написав свою першу драму „Сім'я Гонорец“, яку пізнійше, по кількох перерібках, опублікував пи. „Сім'я Шрофенштайн“ (1803). Тут був написаний також його перший безсмертний твір, комедія „Розбитий збан“. Нанявши в Ааргау безлюдний а гарний островець на ріці Аарі, він жив кілька місяців у тиши, зайнятий літературною працею, в тім числі великою драмою „Роберт Гвіскард“, що мала бути головним твором його життя і де він хотів злучити драматичну силу Аїсхіля з богацтвом фантазії Шекспіра. Старий Віланд, у якого незабаром потім гостив Кляйст і якому він читав деякі сцени з тої своєї трагедії, був до глибини зворушений силою слова її автора і ворожив йому велику будущину. Побут у Швайцарії скінчив ся хворобою Кляйста; в осени 1802 р. він вернув до Німеччини, відвідав Шіллера в Єні і Гете в Ваймарі. Шіллер прийняв його щиро; Гете мовив пізнійше, що „при найщирійшій намірі прийняти його радо ніколи не міг позбутися почуття тривоги і відрази, бо се було немов тіло, яке природа хотїла зробити гарним, але заражене невлічимою хворобою.“ Гете пізнійше зробив Кляйстови одну дуже

фатальну прислугу, виставивши в Ваймарі його „Розбитий збан“ у такому сфужерованім видї, що його — одинокий примір на тій князївській сцені — прилюдно освещано.

Кляйст знов пішов блукати без вираженого пляну: Липсєк, Дрезно, знов Швайцарія і екскурсія через Альпи до Італїї. В повороті відси його в Женеві напала страшна розпука і зневіра в свої сили. Пішов блукаючи до Франції і зайшов знов до Парижа, де одного дня в приступі розпуки спалив свійого „Роберта Гвіскарда“ і иньші папери і хотїв завербувати ся до французького війська, що власне готовило ся до виправи на Англію. Не виконавши сього наміру вернув до Німеччини, та в Моґуницї занедужав і пролежав пять місяцїв хорий на ласці зовсїм чужих людей.

Аж у червні 1804 р. він вернув знов до Потсдаму. Тут при помочи своїх і знайомих він одержав маленьку посаду діетаря при королївських доменах у Короленці, та видержав на нїй лише рік (1805-6). А всеж таки буц сей рік, проведений у тиші, та при тїм серед інтелїгентного і прихильного йому товариства, дуже важний для його літературної творчости. Тут він викінчив свій „Розбитий збан“,

переробив Моліврову комедію „Амфітріон“, а перейшовши до новелї написав зараз дві прегарні річи: „Землетрясенє в Чілі“ та „Маркізу О...“ Тут нарештї, ще раз переходячи до думки зілляня Айсхіля з Шекспіром і наповня сеї форми новим романтичним духом, він написав трагедію „Пентезілея“, в якій, як сам висловляв ся, лежить увесь біль і весь блиск його душі. Почувтв власної сили змоглось у нього, віджила віра в свій талант, а одержавши в грудні 1805 р. з приватної шкатули пруської королеви Люїзи малесеньку пенсійку 60 люїдорів річно „для основаня незалежної екзистенції і для заохоти до літературної праці“, він весною 1806 р. покинув свою посаду, бажаючи зовсїм посвятити ся літературі.

Початок його нової кар'єри був дуже нещасливий. Зразу він занедужав і мусїв лічити ся; потім прийшла війна: нещасливі битви під Еною і Ауерштетом відразу розбили пруську державу. Кляйст забажав подати ся з Королевця до Дрезна, але по дорозі, в Берліні його ще з двома нишими дімісіонованими пруськими офіцерами арештували французькі власти і відіслали як воєнного бранця до Франції, зразу до кріпости Fort de Joux, а відси до укріпленого табору в Шальонї

над Марною. Кляйста зразу взяли за пруського шпіона і йому грозило розстрілянь; аж по кількох місяцях його увільнено. Він подав ся до Дрезна, де навязав знаєнни з ріжними визначними репрезентантами політичного й літературного життя. Тут розпочав за грошевою підмогою своєї сестри видавати літературно-політичну часопись „Phöbus“, що мала бути органом нового покоління, хоча й величала ся обіцяним співробітництвом Гете. Та часопись продержала ся всього один рік, а Кляйст відсунув ся від неї ще вчаснійше. Тим часом він написав свою велику трагедію „Катруся з Гайльброну“, в якій змалював свій ідеал коханки — всею душею і всім тілом відданої призначеному для неї мужови. Неполонівські війни і глибоке упокорєнє Нїмеччини розбудили в його душі горячий нїмецький патріотизм і ненависть до Французів. Він написав трагедію „Германова битва“ (Hermannsschlacht), де в образї війни Германців з Римлянами змалював нїмецько-французький антагонїзм і колючість дружнього та безоглядного виступленя Нїмців проти „відвічного ворога“. Надїючи ся швидкого вибуху війни він писав горячі поетичні поклики: „Вовина пісня Нїмців“, „До цїсаря Франца“, „До архикнязя Кароля“, „Германія до своїх дітей“.

Та ось вибухла пожадана війна 1808 р. Всі надії Кляйстові були звернені на Австрію; він поспішив туди, побув у Празі, та в дорозі до Відня наскочив як раз на кроваву битву коло Аспери. Недалеко поля битви його арештували австрійські офіцери, а потім йому велено забирати ся. Д. 31 мая він вернув до Праги, носив ся з гадкою заснувати тут нову часопись „Germania“, але нещаслива для Австрії битва під Ваграмом і закінченє війни миром у Зноймі розвіяло його плани. Кляйст носив ся, здасть ся, з думкою виконати замах на Наполеона при помочи отрути, але покинув сей план і вернув до Німеччини. В р. 1810 він уже в Берліні, де викінчує свій остатній великий твір „Принц Гомбурський“. Та його надії на виставленє сеї драми, що була найбільшою апотеозою німецької династії і пруського духа, розбили ся, так як і в загалі ані одна з його драм за життя автора не дочекала ся відповідної сценічної вистави, окрім згаданої вже скандальної вистави „Розбитого збана“ в Ваймарі та не дуже вдатної вистави „Катрусї з Гайльброна“ в Відні. Ще раз поспробував Кляйст щастя на полі журналістики і розпочав з д. 1 жовтня 1810 р. видавати „Berliner Abendblätter.“ Часопись була мізерна, держала ся головню новин-

ками, в тім числі й політичними; та щоб обминути надто строгу цензуру, Кляйст видавав її як чисто забавну. Колиж наслідком безтактовности одного співробітника уряд заборонив подавати в часописи які будь політичні новини, вона упала. Ще якийсь час бив ся Кляйст мов риба об лід, жебраючи ласки то у міністра Гарденберга, то у короля, то у знайомих та рідні. Та коли всі надії розбили ся, коли навіть сестра Ульріка відвернула ся від нього, він постановив зробити кінець своєму життю. Одна хора, екзальтована жінка, Адольфіна Софія Генріста Фогель, заявила охоту вмерти з ним разом. Д. 10 листопада 1811 р. обов поїхали з Берліна над озеро Ванзе (Wannsee), і тут на березі озера недалеко гостиниці Кляйст застрілив насамперед своєю товаришку, а потім себе.

Так погіб один із найбільших талантів німецької літератури, драматик, якого перевишив у Німеччині хіба один Шіллер. Нещасливі обставини та власна незгармонізована вдача не дали йому дозріти і розвинути ся в повні; негода важких політичних обставин дала йому почувти себе тяжше, ніж иншим, та й сама його літературна діяльність почалась і скінчилась якось під нещасливою зіркою. Драму,

що мала бути короною його творчости, спалив сам автор у приступі якогось одуру, а випадком захований уривок її показує, що цїлість, хоч може й не виправдувала пересадних Кляйстових надій, все таки була обдумана і переведена гениально. З пізнійших його творів треба жалувати загублення просторого, двотомового романа, що був у автора вже майже готовий. Перше збірне виданє Кляйстових творів, докопане п'ятнадцять лїт по його смерті Людвіком Тіком, було далеко не докладне; Тік позволяв собі аж надто часто поправляти Кляйстів текст. Аж у другій половині ХІХ віку почала критика а за нею й публіка лїпше розуміти і висше цїнити Кляйста; кращі його твори, особливо „Розбитий збан“, повість „Михайло Кольгаз“, новелї „Землетрясенє в Чілі“, „Маркіза О...“ та инші поперекладаю на французьку та англійську мову; численні публікації листів, споминів та иньших матеріалів уможливили чим раз докладнїйше пізнанє його в многих точках і доси загадкового життя. Величезна інтензивність чути, сильно напружений драматизм акції та замилюванє до патологічних поєв душі або тіла зближують Кляйста з иньшим гениальним і так само нещасливим письменцем.

менником XIX-го віку, з великим Росіянином Хведором Достоввським.

Оповіданє „Маркіза О...“ написав Кляйст у часї свого побуту в Королевці; друком вийшло воно в р. 1808 у випуску Кляйстового журнала „Phöbus“ за лютий. Воно викликало дуже неоднакове вражінє: дехто, прим. голосний тоді Генц, бачив у ньому неначе зразок у Декамерона і ремствував на його поміщенє; особливо остро против Кляйста виступали за сей твір деякі більш або менше підстаркуваті панни, називаючи оповіданє „огидним“, „довгим і нудним“ і впевняючи, що „жандна жєнщина не може читати його без румянця стыду.“ Натомісь иньші не скривали свого подиву, а співредактор „Фєба“ Адам Мілдер говорив про „моральну високість“, про „королівську правдивість та незрівнану штуку малюнка“ сеї історії. Отся штука малюваня характерів без властивої характеристики, самими ділами та поступками даної особи, чинить Кляйстову новелю ще й доси ваірцевою. „Загальне збадамученє почутя, доконанє через ненормальну та невьяснену подїю, надало всім характерам сього твору дуже різкі й виразні обриси — прєгарна нагода для психолога Кляйста, виявити з артистичною розкішю всю свою бистроумність на

тім улюбленим полї. І справді, се була неначе Кляйстова докторська праця. Він міг до схочу нагромаджувати трудности, шалено переплутати всі нитки, ввести всіх у найшвидше темпо екзальтації, і в даній хвилі, немов легким рухом руки, розв'язати все на загальне успокоєнє.* Так судить один новітній критик про сю новелю*). Відповідно до композиції дібрано й стиль оповідання, дуже оригінальний і незвичайний, особливо для наших часів. Фр. Серваес каже про нього: „Отся *oratio obliqua* з масою накопичених речень на „що“, наглі перескоки до *oratio recta*, яка сим робом виглядає ще більш оживленою; смілий порядок слів з частими вставками та повсуванями реченнями надають цілій дікції швидке, покванне, вперте і при тім якесь капризне темпо, що немов символічно змальовує рівночасно енергічну і повну суперечностей вдачу поета. Ціле Кляйстове житє порушувало ся таким темпом. Усюди короткі пристанівки, зір завше біжить далї з великою нетерплячкою до неосягнутої ще, а горячо пожаданої мети. Таким робом і отсе оповіданє з його змі-

---

*) Franz Servaes, Heinrich Kleist. Leipzig, Berlin und Wien 1902 (Dichter und Darsteller Bd. IX), стор. 95—96.

стом, ніби прихапцем увиятим із якоїсь анекдоти, зраджує нам усе внутрішнє життя поета^{*)}.

Що до жерел, із яких черпав Кляйст мотиви цього оповідання, в німецькій науці зібрано досить вказівок. Сам автор подаючи зміст того номеру *Phöbus*'а, де було надруковане його оповідання, додає при титулі увагу, що воно „взяте з правдивого факту, але подія з півночі перенесена на південь“. Подібний факт став ся 1806 в Гайдельберзі; його герцом був професор тамошнього університету Вайденбах. Але вже перед тим знаходимо подібний мотив, оброблений новелістично одною дамою в Бекерових „*Erholungen*“ 1805 р. Пошукування в старшій літературі виказали паралельні оповідання і у Руссо, і у Монтеня, і у Сервантеса, і в „*Cent nouvelles*“ панї Гомец^{*)}. Та про те треба сказати, що жаден із сих авторів не зробив із сеї теми твору, що міг би хоч по троха видержати порівнянє у Кляйстовою новелею.

Переклад скрутної і в високій мірі оригінальної прози, якою написаний отсей твір, був дуже нелегким завданням, тим

---

^{*)} Ті паралелі зібрано в Цоллїнговій передмові до Кляйстових оповідань у Кіршнеровій *Deutsche Nationallitteratur*, том 50, стор. IV—IX.

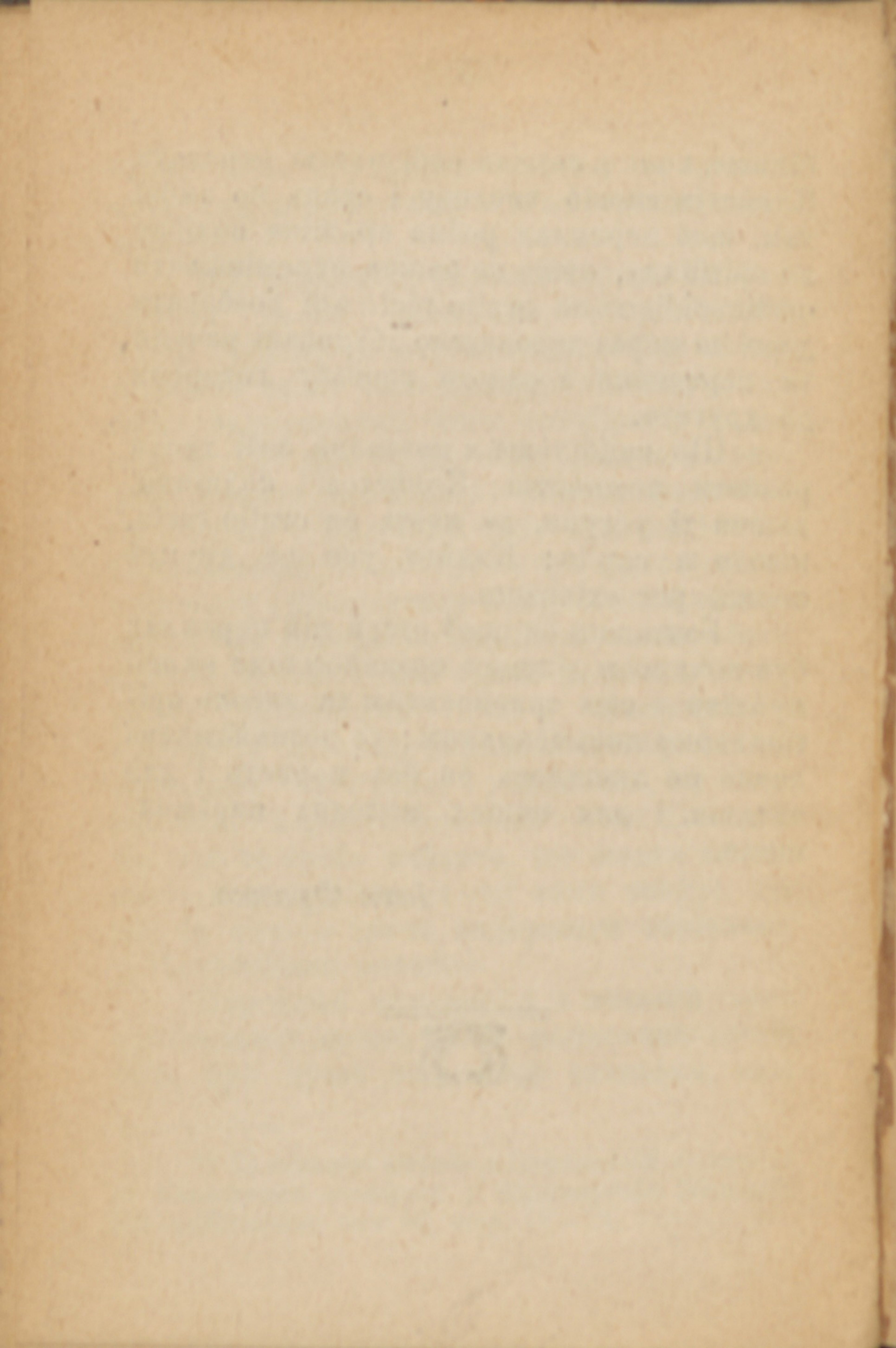
більше, коли я поклав собі метою, передати Кляйстів спосіб вислову і стиль по зможі так, щоб переклад робив вражінє подібне до оригіналу, отже не бажав перемінювати *oratio obliqua* на *oratio recta* ані розбивати довгі та нераз дивовижно збудовані реченя, та перескоки з одного способу говореня до другого.

Що найбільше я позволив собі троха розбити компактні Кляйстові колюмни, даючи ті уступи, де мають ся *oratio recta*, всюди а *capite*; Кляйст усе се друкує поряд, *per extensum*.

Бажалося би, щоб отсей мій переклад був початком ліпшого познайомленя нашої публіки з сим талановитим та високо оригінальним письменником; се познайомленє певно не лишилось би без користі і для читачів і для наших молодих письменників.

Іван Франко.

Маркіза О...

В М..., значному місті горішньої Італії, оголосила маркіза О... дама бездоганної слави і мати кількох гарно вихованих дітей, у газетах таке: що без свого відома вона зайшла в тяж; батько дитини, яку вона має народити, нехай зголосить ся, бо вона з родинних оглядів постановила вийти за нього за муж. Дама, що під натиском непереможних обставин так безпечно вчинила такий дивоглядний поступок, наражуючи ся на кпини цілого світа, була дочка пана Г..., коменданта м—ської цитаделі. Несповна три роки тому вона втратила свого мужа, маркіза О..., якого любила всім серцем; він умер в часі подорожи до Парижа, куди подав ся був задля родинних справ. На бажанє пані Г..., своєї достойної матери, вона по його смерті покинула село, де жила доси, недалеко В..., і вернула зі своїми

обома дітьми до комендантського дому до свого батька. Тут прожила найблизші літа, заповнені штукаю, лектурою, виховуваням дітей та послугами своїм родичам, коли війна з р. . . . нараз наповнила всю околицю військами майже всіх держав, у тім часі й російськими. Полковник Г. . . маючи наказ боронити міста, візвав свою жінку й дочку, щоб забрали ся на село чи то дочине, чи синове, що лежало коло В. Та заким іще способом жіночого обмірковуваня розважено докладно, що гірше — чи невигоди, яких можна було ждати в кріпости, чи страховища, на які можна було наразити ся на селі, на цитаделю вдарило російське військо і візвало її, аби піддала ся. Полковник заявив своїй рідній, що буде поступати так, як колись їх зовсім не було, і відповів кулями й гранатами. Неприятель і собіж почав бомбардувати цитаделю. Він запалив магазини, здобув одну редуту, а коли комендант, ще раз візваний піддати ся, отягав ся, заряджено вічний напад і здобуто кріпость штурмом.

Власне коли російські війська серед завязтого огню гавбиць вдирали ся до кріпости, ліве крило комендантського дому почало горіти і змусило жєнщини утікати відтам. Полковниця, поспішаючи за доч-

кою, що з дїтьми бігла в низ по сходах, крикнула їм, аби держали ся разом і сховали ся в долїшній склепленій покої; та ігранат, який саме в тій хвилі луснув у домі, довершив у ньому цілковитого безладя. Маркіза з обома своїми дїтьми вибігла на переднє подвірє замку, де в найгорячішій битві блискали вже вистріли крізь пітьму і прогнали її, безтямну, куди мав діти ся, назад до горючого будинка. Тут, коли власне хотїла вибігти задніми дверима, на лихо наскочила купка ворожих стрільцїв, які побачивши її нараз утихли, повішали карабіни через плечі і з огидними жєстами повели її з собою. Даремно маркіза, шарпана то туди то сюди нелюдною шайкою, серед якої йшла садля неї передирка, кликала на поміч своїх служниць, що тремтячи тїкали крізь фіртку. Її поволікли на заднє замкове подвірє, і серед огидного шарпана вона вже мала впасти на землю, коли прикликаний жіночим вереском показав ся російський офіцер і шаленими ударами розігнав собак, ласих на такий рабунок. Маркізі він видав ся ангелом із неба. Ще остатнього озьвірілого насильника, що держав у обіймах її струнку етать, він ударив рукоятю меча в лице, так що сему кров бризнула з рота і він

хитаючись подав ся в зад; потім чемно, по французьки промовивши до дами подав їй руку і запровадив її, ще безмовну від тих пригод, у друге, ще не захоплене пожежею крило палати, де вона впала в цілковиту нетямку. Тут — коли швидко потім надбігли її перелякані служниці, він заходив ся покликати лікаря, надіваючи капелюх запевнив, що вона швидко прийде до себе, і вернув назад до бою.

В короткім часі укріпленє здобуто зовсім, і комендант, що боровив ся ще лиш тому, бо йому не хотіли дати пардону, цофав ся власне з послабаючими силами до порталю дому, коли з нього вийшов російський офіцер з дуже розпаленим обличчєм, і кликнув до нього, щоб піддав ся. Комендант відповів, що він лише ждав сього завізвання, віддав йому свою шпаду і просив дозволу піти до замку і оглянутись за своєю ріднею. Російський офіцер, що судячи по ролї, яку відіграв, бачилось, був одним із провідників штурму, дав йому сей дозвіл в супроводї сторожі, сквапно станув на чолї одного відділу, дорішив боротьбу, де вона ще могла бути сумнівною, і обсадив живо всі важніші пункти кріпости. Швидко потім він вернув на подвірє, дав наказ зупинити пожежу, що почала скажено ширити ся, і сам при тім

доказував чудес напруження, коли його наказів не сповнювано з відповідною ревністю. То він з кишкою в руці спинав ся посеред горючих кроків і звертав водяну струю куди було треба, то завдаючи жаху азійським натурам, порав ся в арсеналах і викочував бочки з порохом та понабивані бомби. Комендант увійшовши тимчасом до дому, був до крайности збентежений звісткою про нещастє, яке трафило ся маркізі. Вонаж, прийшовши вже зовсім до себе без помочи лікаря, як се їй заповів був російський офіцер, і на радощах, що бачить усіх своїх у добрі ї здорівлю, та лежачи в ліжку ще лиш тому, аби зацитькати їх надмірну турботу, запевняла його, що більш усього бажає встати і вилловити подяку своїому спасителю. Вона знала вже, що се був граф Ф., підполковник т — ського корпусу стрільців і кавалер ордена заслуги та кількох інших орденів. Вона просила батька, щоб сей як найусильнійше благав його не покидати цитаделі, заким хоч на хвилю не покаже ся на замку. Комендант, шануючи чутє свої дочки, вернув негайно до кріпости, і коли офіцер серед ненастанних військових заряджень вештав ся сюди ї туди і годі було знайти ліпшої нагоди, на валах, де сей власне роздив-

ляв свої нестріляні ряди, передав йому бажанє своєї зворушеної дочки. Граф запевнив його, що жде лише хвилі, яку буде міг урвати від своєї служби, щоб зложити їй своє поважанє. Бажав іще почути, як масть ся панї маркіза? але рапорти кількох офіцерів знов потягли його в вовину сутолоку.

Коли зазоріло, прибув головний начальник російського війська і оглянув фортецю. Він заявив комендантові свою пошану, пожалкував, що щастє не надгородило краще його відвагу і за зложенєм слова чести дав йому волю подати ся куди захоче. Комендант висловив йому подяку і підніє, як богато він сьогодні має завдячити Росіянам загалом а особливо молодому графови Ф..., підполковникови т—ського корпуса стрільців. Генерал запитав, що стало ся; а коли його повідомлено про розбійницький напад на доньку коменданта, виявив крайнє обуренє. Він закликав графа Ф... перед себе. Висловивши йому насамперед коротку похвалу за його власний благородний поступок, при чім графове лице обілляв густий румянець, він закінчив, що хоче дати наказ, аби розстріляно негідників, які сплямили царське імя; він велів йому сказати, котрі то такі? Граф Ф... відповів якось плута-

ючись, що не може подати їх імен, бо при слабім сьвітлі реверберів на замковім подвірю йому годі було пізнати їх з лица. Генерал, який чув уже, що замок стояв тоді в огні, здивував ся не мало; завважив, що знайомих людей можна в ночи пізнати по голосі, і коли сей з заклопотаним лицем здвигнув раменами, велів йому як найпильнійше і найострійше розслідити сю справу. В тій хвилі доніс хтось, пропхавши ся наперед із заднього ряду, що один із злочинців поранених графом Ф... упав був у корідорі, звідки його комендантові люди затигли до комірки, де він лежить і доси. Генерал велів сторожі привести його, зняти з нього короткий протокол, і цілу шайку, яку сей вийменував, числом п'ять хлопа, зараз розстріляти. Коли сього dokonано, генерал лишаючи невеличку залогу видав наказ загального вимаршу всеї решти війська; офіцери духом розбігли ся по всіх корпусах; серед сутолоки та біганини граф приступив до коменданта і пожалкував, що серед таких обставин мусить позаочно переслати панї маркізі свій низенький поклін, і несповна за годину в цілій фортеці Росии не стало.

Сім'я думала, що чейже в будучому знайде ся нагода передати графови якийсь

доказ вдячності; та якій же їй був страх, коли довідала ся, що він того самого дня, як рушив із фортеці, знайшов смерть у битві з ворожим військом. Курієр, що приніс сю вість до М..., бачив на власні очі, як його, смертельно раненого в груди, несли до П..., де він — була певна звістка — сконав у тій самій хвилі, коли носильники мали зняти його зі своїх рамен. Комендант, що сам побіг був на пошту і розвідував про ближші обставини сеї події, почув іще, що на полі битви в хвилі, коли його трафила куля, граф крикнув: „Джулієто! ся куля мстить ся за тебе!“ і зараз потім замкнув уста на віки. Маркіза була в розпуці, що пропустила нагоду впасти йому до ніг. Вона робила собі тяжкі докори, що коли він — може зі скромности, як їй здавалось — отягав ся явити ся в замку, вона сама не вийшла до нього; жалувала нещасну свою іменицю, про яку він думав іще в хвилі смерті; силкувала ся даремно вивідати місце її побуту, щоб повідомити їй про сей нещасний і зворушний випадок, і минуло кілька місяців, заким і сама здужала забути про нього.

Сім'я мусіла тепер забрати ся з комендантського дому, в яким помістив ся російський начальник. Мірковано зразу,

чи не перенести ся до комендантових дібр, до чого маркіза мала велику охоту; та що полковник не любив сільського життя, то сім'я наняла дім у місті і урядила ся в ньому на постійне помешканє. І все вернуло до давнього порядку. Маркіза знов узяла ся до давно перерваного навчання своїх дїтей, а в вільних хвилях заглядала до своєї малярської робітні та до книжок, коли нараз, звичайно здорова як богиня, почувла кілька разів напади якоїсь слабости, що цілими тижнями робила її нездїбною до товариського життя. Її нудило, сьвіт крутив ся, робило ся млісно і вона не знала, що думати про сей дивний стан. Одного ранку, коли сім'я сидїла за чаєм а батько на хвилю вийшов із кімнати, мовила маркіза, прокидаючись із довгої нетями, до своєї матери:

— Колиб якась жінка сказала менї, що має таке почутє, як я тепер доторкаючись отсеї чарки, то я-б у своїй душі подумала, що вона при надїї.

Панї Г... сказала, що не розумів її. Маркіза вияснила ще раз, що власне в отсїй хвилї мала таке почутє, як тодї, коли ходила вагітна своєю другою дочкою. Панї Г... мовила, що вона певно вродить їей фантазиї, і засьміяла ся. „А бодай Морфей“, — додала маркіза, — „або якийсь

сон із його товариства був би його батьком" — і також обернула се в жарт. Та ось увійшов полковник, розмова перервалася, а що маркізі за кілька днів полекшало, то вся та справа пішла в забуття.

Швидко потім, як раз в пору, коли й надлісничий Г..., син коменданта, гостив у домі, вся сїм'я зазнала дивовижного страху почувши, як льокай увійшов до покою і заповів прибуття графа Ф...

— Граф Ф..! — скрикнули батько й дочка нараз; усі онїміли з зачудування. Льокай запевнив, що бачив і чув як слїд і що граф уже стоїть і жде в передпокою. Комендант зараз схопив ся сам відчиняти йому і він увійшов, гарний як молодий бог, хоч троха блїдний на лицї. Коли минула сцена невимовного зачудування і граф на закиди родичів, що аджеж він небіжчик, запевнив їх, що живе, звернувшись до дочки, і його перше питання було, яке її здоров'я? Маркіза запевнила, що дуже добре і хотїла лише знати, як він вернув до життя? Та він, не попускаючи свого предмету, відповів: що вона не сказала йому правди, на її лицї видно слїди дивної втомї; хиба все омиляв його, або вона таки нездорова й терпить щось. Маркіза, добре настроєна сердечністю, з якою він промовляв, від-

повіла: ну, так, сю втому, коли хочете, можна вважати слїдом хорovitости, що долягала їй перед кількома недїлями; та вона не лякаєть ся, щоб се мало якїсь дальші наслїдки. А на се він спалахнувши радістю відповів: „І я не лякаюсь!“ і додав, чи хоче вона вийти за нього за муж? Маркіза не знала, що їй думати про таке поводженє. Вона вся облита румянцем зирнула на свою матїрь, а ся заклопотана на сина й батька; тим часом граф, ставши перед маркізою і взявши її за руку, немов би хотїв поцілувати її, повторив: чи вона зрозумїла його? Комендант мовив: чи він не ласкав сїсти? і чемно, хоч і з троха поважним виразом подав йому крісло. Полковниця мовила:

— Нї, правду, ми готові подумати, що ви дух, поки нам не вясните, як ви воскресли з могили, в яку вас зложено в П... ?

Граф сїв, пустивши руку дами, і відповів, що під тиском обставин мусить говорити коротко; смертельно раненого в груді його занесли до П... і там він кілька місяців боров ся зі смертю; весь той час панї маркіза була його одинокою думкою; він не може їй висловити тої роскоші і того болю, що зливали ся в тїм образі; нарештї видужавши він знов вернув до

армії і там він почув страшений несупокій; кілька разів він хапав за перо, щоб у листі до пана полковника і до панї маркізи дати пільгу своїому серцю; нараз його вислано з депешами до Неаполю; і він не знав, чи відтам не вишлють його далі до Константинополя, а може навіть доведеться йому їхати до Петербурга; а тим часом йому нема змоги жити довше не залагодивши одного неминучого домагання своєї душі; і він не міг оперти ся напорови, щоб при своїм переїзді через М... не зробити деяких кроків для сеї ціли; одним словом, він бажав, щоб його ущасливлено рукою панї маркізи і просить з найбільшою пошаною, сердечно та усильно ласкавої відповіді в сьому дїлі.

Комендант відповів по довгій паваї: що се предложене, коли воно висловлене серіозно, в чому він не сумнівав ся, для нього дуже підхлібне. Але при смерті свого мужа маркіза О., його дочка, зарекла ся не виходити в друге замуж. Та що недавно на неї впало супроти нього таке велике зобовязанє, то не булоб неможливим, що її постанова через се підлягла би зміні на користь його бажаня; та поки що він просить її іменем у нього дозволу якийсь час подумати про се в тиші.

Граф запевнив, що ся ласкава заява вправді заспокоює всі його надії; що серед иньших обставин вона й зробила б його вповні щасливим; що він відчував цілу неприличність того, що не вдоволяється нею; та про те непереможні обставини, про які йому неможливо висловити ся докладнійше, роблять йому пожаданою яснійшу відповідь; що коні, які мають везти його до Неаполю, вже запряжені; і він благав з усього серця, коли що будь в отьому домі промовляв на його користь — тут він глянув на маркізу — не дати відїздити йому без ласкавої заяви. Полковник, троха зачудований таким поведженем, відповів, що вдячність, яку почував для нього маркіза, перно управнює його до великих надій, але не аж до таких великих; де ходить о щастє цілого її життя, вона не зважить ся поступити без відповідної розсудливости. Булоб доконче потрібно, щоб його дочка, таким виявить свою волю, мала щастє познайомити ся з ним близше. Він запрошує його по скінченю своєї службової подорожі повернути до М... і якийсь час побути гостем в їх домі. Як тоді пані маркіза матиме надію бути з ним щасливою, то й його в такім разі, але не швидше, радує її прихильна відповідь. Граф заявив, паленючи на лиці, що в часі цілої

подорожі він віщував своїм нетерпливим бажанням таку долю; що одначе се справляв йому страшенну турботу; що супроти непочесної ролі, яку він мусить грати тецер, близша знайомість може вийти лише на його користь; що за своєю добру славу, коли вже й сю найсумнівійшу з усіх прикмет брати під розвагу, він, здасть ся, може ручити; що одинокий негідний поступок, якого він допустив ся в своїм життю, невідомий сьвітови і він уже готує ся направити його; одним словом, що він чоловік чесний і просить прийняти запевненя, що се запевненя правдиве.

Комендант відповів, усміхаючи ся з легка, хоч і без іронії, що він підписує всі ті вислови. Йому ще не доводило ся пізнати молодого чоловіка, що в так короткім часі виявив би так багато прегарних прикмет характеру. Він майже певний, що короткий час намислу усунув би нерішучість, яка ще проявляєть ся тепер; та заким не обговорить сеї справи з ріднею як своєю так і графовою, не може дати ніякої заяви по над ту, що дав. На се заявив граф, що він не має родичів і свободний. Його вуйко — генерал К..., а за його дозвіл він ручить. Додав, що він пан значного маєтку і буде міг зважити ся зробити Італію своєю батьківщиною.

Комендант уклонив ся йому чемно, виявив іще раз свою волю і просив його не говорити про се діло більше аж до закінчення подорожі. Граф по короткій мовчанці, в якій виявляв признаки найбільшого затурбованя, мовив обертаючись до матери, що робив усе можливе, щоб ухилити ся від сеї службової подорожі; що заходи, на які він задля сього зважив ся у головного коменданта та у генерала К..., свого вуйка, були найбільше рішучі, які лише можна було зробити; що одначе дехто надїяв ся тим способом вивести його з мелнихолїї, яка йому ще лишила ся по його слабости; і що тепер ся подорож робить його зовсїм нещасливим. — Сїм'я не знала, що мала сказати на таку заяву. Граф, потираючи чоло, говорив далї, що як би була деяка надїя дійти через се ближше до мети його бажань, то він відложив би свій від'їзд на день або й ще трохи далї, щоб попробувати... При тїм поглядав за чергою на коменданта, на маркізу і на матїрь. Комендант глядїв з квасною мїною перед себе в низ і не відповів йому вїчого. Полковниця мовила:

— Ідїть, ідїть, пане графе, їдьте до Неаполя, а як вернете, то надїлїть нас

на якийсь час щастям своєї присутності, і все иньше якось то буде.

Граф сидів хвилю і, бачилось, шукав, що йому робити. Потім устаючи і відсунувши крісло мовив, що скоро й сам мусить признати передчасними ті надії, з якими вступив до цього дому і коли сім'я — чого він не може взяти їй за зле — обстав при близшій познайомленю, то він відішле свої депеші до головної квартири до З..., щоб їх переслали ким иншим, а сам прийме ласкаві запросини і лишиться на кілька тижнів гостем у цьому домі. Потім, держачи крісло в руці і стоячи біля стїни, він іще ждав хвилину і глядїв на коменданта. Комендант відповїв, що йому було би дуже жаль, як би пристрасть до його дочки, яка, здасть ся, опанувала його, стягла на нього дуже поважні неприємности; та про те йому се знати, що може чинити, а чого ні; нехай відсилає депеші і займе призначені для нього покої. При тих словах видно було, як граф поблїд, з пошаною поцілував матір у руку, вклонив ся всім иншим і віддалив ся.

Коли вийшов із покоєм, не знала сім'я, що й думати про сю появу. Мати казала, що чейже се неможливо, щоб він депеші, з якими їде до Неаполя, схотїв відсилати

назад до З... тому лише, що йому не вдало ся в переїзді через М... по п'ятихвилевій розмові одержати слово від зовсім незнайомої йому дами. Надлісничий сказав, що такий легкодушний поступок був би покараний не чим меншим, як замкненем у кріпости! — А до того ще й здеградованем, — додав комендант. Та сього нема що боятися, мовив далі. Се лише такий страшак при штурмі; він іще надумав ся, заким відішле депеші назад. Мати зрозумівши сю небезпеку, висловила дуже живо своє побоюваннє, що він таки відішле їх. Його завзята, в одну точку наперта воля по її думці видасть ся здібною власне до такого вчинка. Вона як найусильнійше просила надлісничого, щоб зараз пішов за ним і здержав його від такого дїла, що грозило нещастєм. Надлісничий відповів, що такий крок мав би як раз противний наслідок і скріпив би в ньому надїю перемогти при помочи сього вонного підступу. Маркіза висловила сю саму думку, хоча запевняла, що без сього депеші неминуче будуть відіслані, бо граф радше накличе на себе нещастє, ніж захоче показати ся слабим. Усі згодили ся на те, що його поводженє було дуже незвичайне і що він, здасть ся, привик

штурмом здобувати дамські серця так само як кріпости.

В тій хвилі побачив комендант графів запряжений повіз перед своїми дверима. Він кликнув усю сім'ю до вікна і запитав покликаного слугу з зачудуванням, чи граф іще в їх домі? Слуга відповів, що він у низу в челядній в товаристві адютанта пише листи і печатає пакети. Комендант, укрити свою тривогу, побіг у низ разом з надлїсничим і запитав графа, бачучи, що він поравсь ся на невідповідним для сього столї, чи не захоче перейти до своїх покоїв? чи може прикаже ще чого будь? Граф відповів, не перестаючи сквапно писати, що дякує красенько і що його дїло вже скінчене; печатаючи лист запитав іще, котра година; і вручивши адютантові весь портфель побажав йому щасливої дороги. Комендант очам своїм не вірячи мовив, коли адютант виходив із дому:

— Пане графе, коли у вас нема дуже важних причин —

— Невідхильні! — перервав його річ граф, супроводив адютанта до повоза і відчинив йому дверці.

— В такім разї — мовив далї комендант — я би бодай депеші —

— Неможливо, — відповів граф, підсаджуючи адютанта на сидженє. — Деші в Неаполї без мене не варті нічого. Я й про се подумав. Гони!

— А листи вашого пана вуйка? — кликнув адютант вихиляючи ся з дверець.

— Знайдуть мене, — відповів граф, — у М...

— Гони! — мовив адютант і поїз рушив.

Тодї запитав граф Ф... обертаючи ся до коменданта, чи був би ласкав звелїти, щоб йому показано його покїй? Збентежений полковник відповів, що сам буде мати честь; гукнув на своїх і на графових слуг, щоб позабирали його пакунки і запровадив його до покоїв призначених для гостей, де сухо вклонивсь йому і вийшов. Граф передяг ся, вийшов із дому, щоб замельдувати ся у місцевого губернатора, і не показуючи ся в домі всю решту дня, вернув туди аж незадовго перед вечерею.

Тимчасом сїм'я була в незвичайній турботї. Надлїсничий оповїдав, якї рїшучї були графовї відповїди на деякї вговорюваня коменданта; твердив, що його поступуванє виглядав як зовсїм обдуманый крок, і ломив собі голову, яка може бути причина такого на курїєрських прискореного

сватаня? Комендант мовив, що він не розумів тут вічогісінько і візав сїм'ю, щоб у його присутности про се не було більше мови. Мати що хвиля визирала в вікно, чи він не прийде, не пожалув свого легкодушного вчинка і не направить його. Нарешті коли стеміло, вона сїла обік маркізи, що дуже цильно працювала при столику і бачилось ухиляла ся від розмови. Вона запитала її півголосом, поки батько ходив там і назад по покою, чи вона розумів, що буде з того всього? Маркіза відповіла, несьміло зиркаючи на коменданта:

— Колиб тато був зробив так, щоб він був поїхав до Неаполя, то все булоб добре.

— До Неаполя! — скрикнув комендант зачувши се. — А щож, було зараз посилати по сьвященника? Чи мав я його закувати, арештувати і під сторожею вислати до Неаполя?

— Ні, — відповіла маркіза, — але горячі та усильні персвазії роблять своє.

І знов троха сердито виурила ся в свою роботу. Нарешті під ніч надійшов граф. Усі ждали лише по перших привитанях, коли мова зійде на сю справу, щоб сполученими силами наперти на нього, аби, коли ще можна, цофнув назад крок,

на який відважив ся. Та даремно ждали на сю хвилю протягом усеї вечері. Старанно обминаючи все, що могло натякнути на сю справу, граф розмовляв з комендантом про війну а з наддїсничим про полюванє. Коли згадав про битву під П..., в якій був ранений, звела його мати на історію його хороби і випитувала, як йому вело ся в тій малій містині і чи мав там відповідну вигоду? Тоді він розповів деякі дрібниці, цїкаві задля його пристрасти до маркізи: як вона раз-у-раз сидїла коло його ліжка; як у нього в часї горячки її образ усе мішав ся з образом лебедя, якого він хлопцем бачив у вуйковім маєтку; що особливо одна згадка зворушила його глибоко, як він раз того лебедя обкидав болотом, а сей лише тихенько пірнув у воду і виринув із неї знов чистий; як вона все плавала на огняних хвилях, а він кликав: Тінка, бо так називав ся той лебідь, але нїяк не міг привабити його до себе, бо його вся радість була плавати та пишно вигинати шию; занежив нараз почервонївши як кров, що любить її без пам'яті, втупив очи в свою тарїлку і замовк.

Нарешті прийшло ся вставати від стола; а що граф по короткій розмові з матір'ю зараз розкланяв ся з товариством

і пішов до свого покою, то члени його лишили ся знов і не знали що думати. Комендант стояв на тім, що треба лишити діло природному розвоєви. Граф певно числив при своїому вчинку на своїх свояків. Инакше се стяглоб на нього нечесть і деградацію. Панї Г... запитала дочку, що вона думає про нього? і чи не згодилась би на яку будь заяву, що запобігла би нещастю? Маркіза відповіла:

— Найлюбійша мамо! Се неможливе. Жаль менї, що мою вдячність виставляють на таку тяжку пробу. Але я рішила ся не виходити вдруге замуж і не хочу наражувати свого щастя, тай ще так нерозважно, на друге різіко.

Надлїсничий завважив, що коли се її незломна постанова, то й така заява моглаб бути хосенною, а вонож майже неминуче дати йому яку будь. Полковниця докинула, що коли сей молодий чоловік, що відзначув ся так многими надзвичайними прикметами, виявив свою готовість осїсти в Італїї, то по її думці його предложене заслугув на певне уагляденє, а рішенє маркізи вимагає ще розліркованя. Надлїсничий усївши біля неї запитав, як він особисто подобавсь їй? Маркіза відповіла з деяким заклопотанєм: „Подобавсь і не подобавсь менї“ — і по-

кликала ся на почутя иньших. Полковниця мовила:

— Коли він верне з Неаполя, а розвіди, які-б ми тимчасом могли зібрати про нього, не суперечили-б загальному вражію, яке він зробив на тебе, — то що відповіла-б ти, як би він тоді повторив своє предложенє?

— В такім разї, — відповіла маркіза, — коли його бажаня справдї видають ся дуже горячими, я-б ті бажаня — вона запнула ся і її очи засьяли блиском при тих словах, — я-б сповнила їх задля зобовязаня, яке я винна йому.

Мати, що завсїгди бажала другого замужя свої дочки, ледво здужала утаїти свою радість при тій заяві, і міркувала, щó мєжна би зробити з сього. Надлїсничий мовив, знов неспокоїно встаючи з крісла, що коли маркіза допускав якусь можливість урадувати його колись своєю рукою, треба зараз тепер зробити щось, щоб запобігти наслідкам його шаленого вчинка. Мати також притакнула і додала, що остаточно їй різіко тут було-б не надто велике, бо при так многих прегарних прикметах, які він виявив тої ночі, коли Росіяни штурмували фортецю, ледви чи слід побоювати ся, щоб і в иньшому його повожденє не відповідало їм. Маркіза гляділа

з виразом найживішої тривоги в няз перед себе.

— Аджеж можна-б йому, — мовила далі мати беручи її за руки, — передати приміром заяву, що ти аж до його повороту з Неаполя не захочеш ні за кого иньшого вийти заміж.

Маркіза мовила: — Таку заяву, наймиліша мамо, можу дати йому; та тільки бою ся, що вона не заспокоїть його, а нас заплутає.

— Се вже здай на мене! — відповіла мати з найживішою радістю, і оглянула ся на коменданта. — Льоренцо, — запитала, — а ти як думавш? — і захопилась устатн з крісла. Комендант, що чув усе, стояв при вікні, глядів на вулицю і не сказав нічого. Надлісничий запевнив, що бере на себе скараскатись графа з дому сею нешкідливою заявою.

— Ну, то робіть! робіть! робіть! — скрикнув батько обертаючись. — Мушу в-друге піддати ся сьому Москалеви.

Тодї мати схопила ся з сидження, поцілувала його й дочку, і коли батько всьміхнув ся на її запопадливість, запитала, як би передати зараз у сїй хвилі графови сю заяву? За радою надлісничого постановлено просити його, коли ще не роздигневий, щоб був ласкав на хвилю потру-

дити ся до сїм'ї. Граф велїв відповісти, що буде мати честь зараз явити ся, і ледво льокай вернув із сею заявою, аж і він сам, кроками окриленими радістю, ввійшов до покою і з найживійшим зворушенням кинув ся маркізі до ніг. Комендант хотїв сказати щось, але він устаючи промовив, що знав досить! поцілував його і матір у руку, обняв брата і просив лише ласкаво допомогти йому в вистараню повоза для подорожі. Маркіза, хоч зворушена сею сценою, сказала таки :

— Боюсь, пане графе, щоб ваша палка надїя не за далеко — —

— Нічого, нічого! — відповів граф. — Коли вивіди, які зберете про мене, будуть суперечити тому почутю, що покли- кало мене тепер назад до сього покою, то се все так значить, як би не було нічого.

Тодї комендант обняв його як найсер- дечнїйше, надлїсничий зараз предложив йому свою власну кариту, один стрілець полетїв на пошту, щоб за премію замо- вити курієрські конї, і була радість при тїм відїзді, як іще ніколи при повитаню. Граф сказав, що надїв ся дігнати свої денеші в Б..., а з відти рушить до Неа- поля навправцї, ближшою дорогою, ніж через М..., ; у Неаполї він зробить усе можливе, щоб снєкатись дальшої службо-

вої подорожі до Константинополя; а що в крайнім разі він наважився мельдувати ся хорим, то запевнив, що коли не спинять його непереможні порешкоди, то він за яких чотири до шість тижнів нехибно буде в М... Тут стрілець повідомив, що повіз запряжений і все готове до від'їзду. Граф узяв капелюх, станув перед маркізою і взяв її за руку.

— Тепер, Джулієто, — мовив він, — я по троха заспоковий, — і вложив свою руку в її, — хоча мов найгорячіше бажане було ще перед від'їздом узяти шлюб з вами.

— Шлюб! — скрикнули всі члени сім'ї.

— Шлюб, — повторив граф, поцілував маркізу в руку, і коли ся запитала, чи він не божевільний, відповів: — Прийде такий день, що ви зрозумієте мене!

Сім'я хотіла розсердитись на нього, але він зараз як найщиріше попрощався з усіми, просив їх не думати далі про сї слова і від'їхав.

Минуло кілька тижнів, у яких сім'я з дуже неоднаковими почуваннями дожидала кінця сеї дивної пригоди. Комендант одержав від генерала К..., вуйка графового, чемне письмо; сам граф писав із Неаполя; розвіди засягнені про нього

промовляли досить на його користь; одним словом, уважано заручини вже так як би певними, коли хоробливі напади у маркізи повторили ся з більшою силою як уперед. Вона завважила незрозумілу зміну в своїй фігурі. З повною щирістю вона відкрила все своїй матери і сказала, що не знає, як їй думати про свій стан. Мати, яку ті дивні припадки наповнили турботою за здоров'я дочки, зажадала, щоб ся порадилась у лікаря. Маркіза, надіючись перемагти своєю природою, опирала ся; ще кілька днів не сповняючи материної поради вона провела серед найдокучливішого терпіння, поки ті все поновлювані і такі дивовижні почуття не довели її до великої тривоги. Вона веліла покликати лікаря, що тїшив ся довірем її батька, просила його — матери власне не було дома — сісти на софі і виявила йому по короткім вступі, жартуючи, яким їй уявлявсь її стан. Лікарь скинув на неї допитливим оком; доконавши докладного огляду мовчав іще хвилину, а потім з дуже поважним виразом відповів, що пані маркіза зовсім вірно означила свій стан. Коли на питає дами, як він розуміє се, він висловив ся зовсім виразно і з нетаємною усмішкою додав, що вона зовсім здорова і не потребує лікаря, шарснула маркіза

за дзвінок і дуже остро зирнувши на нього з боку, просила його віддалити ся. Півголосом, немов би він не варт був того, щоб говорити до нього, вона заявила муркочучи під носом, що у неї нема охоти заходити з ним у жарти про таку річ. Доктор відповів ображений, що мусить бажати, щоб вона все була так мало склонна до жартів як тепер, узяв палицю й капелюх і почав зараз кланятись. Маркіза запевнила, що про сю зневагу повідомить свого батька. Лікарь відповів, що своє оречення може записати перед судом, поклонив ся і хотів іти геть із покою. Маркіза запитала, поки він підіймав ще рукавичку, що випустив був із руки :

— Але відкиж можливість, пане докторе ?

Доктор відповів, що се не його річ вияснювати їй остатні причини явищ, поклонив ся ще раз і пішов.

Маркіза стояла мов поражена громом. Вона схаменулась і хотіла бігти до батька ; але дивна серйозність чоловіка, що ніби то зневажив її, знесилювала все її тіло. В найбільшій збентеженю вона кинулась на софу. Сама собі не довіряючи вона пробігала всі моменти минулого року і вважала себе шаленою думаючи про остатній. Нарешті надійшла її мати,

і на турботне питань, чого вона така неспо-
кійна, оповіла їй дочка, що власне вия-
вив їй лікар. Пані Г... назвала його безсо-
ромним і нікчемником і піддержала доч-
чину цю постанову, виявити сю зневагу бать-
кови. Маркіза зацвинула, що він говорив
се зовсім серіозно і здасть ся, готов
і перед батьком повторити се шалене твер-
дження. Пані Г..., не мало сполошена, заш-
тала, чи вірить же вона в можливість
такого стану?

— Швидше — відповіла маркіза —
моглиб заплоднитись могили і в лоні трунів
моглиб розвивати ся новородки!

— Ну, моя люба чудачко, — мовила
полковниця, міцно притискаючи її до себе,
— в такім 'разі чим же тобі турбувати
ся? Коли твоя свідомість чув себе чистою,
то як може журити тебе осуд хоч би й
цілого лікарського конзіліюм? І чи його
осуд подіктований помилкою, чи злобою,
хвибаж для тебе се не все одно? А все таки
годить ся, щоб ми відкрили се батькови.

— О Боже! — мовила маркіза
з конвульсійним рухом, — як же мені
вспокоїти ся? Чиж против мене не стоїть
моє власне внутрішнє, мені аж надто
добре знайоме почутє? Чиж я сама,
колиб знала про таке почутє у иньшої,
не судила би, що се справді так?

— А леж се страшенне! — зойкнула полковниця.

— Злоба! Помилка, — міркувала далї маркіза. — Які причини може мати сей чоловік, що нам доси видавав ся шановним, завдавати менї таку злосливу і підлу зневагу? менї, що ніколи не оскорбила його? що прийняла його з довірем і з прочутєм будущої вдячності? до котрої він, як сьвідчили його перші слова, прибув з чистим і неложним наміром — допомогти, а не розятрювати болї лютїйші від тих, що я терпіла? І колиб я — мовила вона далї, тим часом як мати не зводила з неї очий — не знаходячи иньшого виходу, захотїла вірити в його помилку, то чи се можливе, щоб лїкар, навіть середно дотепний, помилив ся в такім випадку?

Полковниця відповіла трохи ущипливо: — А все таки муєло тут бути або одно, або друге.

— Так! — мовила маркіза, — моя найдорожша мамо, — і при тім з виразом ображеної гідности, спалахнувши всїм лицем поцілувала її в руку, — так воно мусить бути! Хоча обставини такі надзвичайні, що менї вільно сумнівати ся в тому. Кленусь тобі, коли вже треба запевненя, що мов сумління чисте як у моїх

дїтїй; навіть твоє, моя ріднесенька, не може бути чистїйше. А про те прошу тебе, вели менї покликати повітуху, щоб я переконала ся, щó в тїм правди і успокоїла ся будь що буде.

— Повітуху! — скрикнула панї Г.... з обуренєм. — Чисте сумлїнє і повітуха!

І слова застрягли їй у горлі.

— Повітуху, найдорожша мамочко, — повторила маркіза опускаючи ся перед нею на колїна, — і то в сїй хвилині, а то менї доведеть ся одурїти.

— О, дуже радо, — відповіла полковниця, — тільки прошу відбувати злоги не в моїм домі. — І при сьому встала і хотїла вийти з покою. Та маркіза сунучись за нею з розпростертими руками, впала зовсїм на лице і обхопила її колїна.

— Коли бездоганне житє, — скрикнула вона, і бїль додав їй проречистости, — житє ведене по вашому взірцю дав менї право на вашу пошану, — коли в вашій груді промовляє за мною бодай материнське почутє хоч доти, доки моя вина не буде виказана ясно як сонце, — о, то не покидайте мене в отсїх страшених хвилях!

— Але щож так занепокоює тебе? — запитала мати? — Чи нїчого бїльше,

як лиш ореченє лїкаря? нічого більше, як лише твоє внутрішнє чутє?

— Нічого більше, мамочко, — відповіла маркіза і поклала руку на груди.

— Нічого, Джулієто? — допитувала мати. — Подумай. Провина, хоч і як невимовно болїла би мене, все таки уйшлаб, і я-б остаточно муєїла вибачити її; та колиб ти, щоб оминути мій материнський докір, могла видумувати казку про переверот у всесвітньому порядку і обтяжати себе богохульними клятьбами, щоб нав'язати її моему серцю — ах, надто склонному вірити тобі, — тосє булоб огидно; я ніколи не мала би вже серця до тебе.

— Щоб царство спасенія колись так відкрило ся менї, як моя душа відкрита перед вами! — скрикнула маркіза. — Я не затаїла перед вами нічого, моя мамо.

Сї слова, вимовлені з натиском, зворушили матір до глибини душі.

— О Боже! — скрикнула вона, — моя любесенька дитино! Як менї жаль тебе!

І підняла і поцілувала і притиснула її до своїх грудий.

— І чого на світочку божім ти боїш ся? Ходи, ти дуже хора.

Хотїла завести її до ліжка. Але маркіза, в якої часто пускали ся сльози, запев-

няла, що вона дуже здорова і що їй не хибув нічого окрім того дивовижнього і незрозумілого стану.

— Стану? — скрикнула мати знов.
— Що за стану? Коли твоя пам'ять про минуле така певна, то що за божевільний переляк проймав тебе? І чиж внутрішнє почутє, яке прецінь озивав ся лиш неясно, не може помиляти ся?

— Ні, ні, — мовила маркіза, — воно не помиляв ся! І коли зволите покликати повітуху, то почувте, що та страшенна, для мене убійча річ — таки правдива.

— Ходи, моя любенька донечко, — мовила панї Г..., що почала справді лякати ся за її глузди. — Ходи, послухай мене і ляж у ліжко. І що властиво сказав тобі лікар? Як палав твоє личко! як ти трясеш ся всім тілом! Ну, як же то було, що сказав тобі лікар?

І при сьому вона потягла з собою маркізу, починаючи вже недовіряти цілій тій сценї. Маркіза мовила:

— Люба! Сердешна! — і всьміхала ся заплаканими очима. — Я зовсім при пам'яті. Лікар сказав менї, що я при надїї. Велїть покликати повітуху, і коли вона скаже, що се неправда, я заспокою ся знов.

— Добре, добре, — відповіла полковниця, скриваючи свою тривогу. — Зараз пішло по неї; вона зараз буде тут, коли конче хочеш, щоб висьміяла тебе, і скаже тобі, що ти сновіда і несповна розуму.

І при сьому потягла за дзвінок і післала негайно когось із служби, щоб покликав акушерку.

Маркіза лежала неспокійно хвилюючи грудьми в обіймах своєї матери, коли прийшла та бабуся, і полковниця виявила їй, на який дивоглядний привид хора її дочка. Панї маркіза кляне ся, що поводи́ла ся чесно, а про те, отуманена якимось незрозумілим почутєм, уважав конче потрібним, щоб тямуча жінка переконала ся про її етап. Повитуха переконуючи ся про нього говорила про молоду кров і про хитрощі сьвіта; а коли скінчила своє діло, додала, що такі випадки вже їй трапляли ся; молоді вдови, що приходять у таке положенє, всі впевняють, що жили на безлюдних островах; поки що вона заспокоює паню маркізу і надієсь, що веселий корсар, який нічю прибив до берега, чей таки віднайде ся.

При тих словах маркіза зомлїла. Полковниця, не можучи перемогти свого материнського почутя, кинулась при помочи акушерки відтирати її. Але коли вона прокинула ся, перемогло обуренє.

— Джулієто! — скрикнула мати з невимовним болем. — Зараз відкрий мені все і назви батька!

І ще, бачилось, готова була до повднання. Та коли маркіза сказала, що вдурів, то мати встаючи з софи, мовила:

— Іди, йди! Ти нікчемниця! Будь проклята година, коли я вродила тебе!

І вийшла з покою.

Маркіза, якій знов потемніло в очах, притягла повітуху до себе і поклала, сильно тремтячи, її голову собі на груди. Зломаним голосом запитала її, якими дорогами ходить природа? і чи можливе несвідоме зачатє? Повитуха всміхнулася, розв'язала на ній хусточку і сказала, що у панї маркізи мабуть не заходить такий випадок. Ні, ні, відповіла маркіза, вона зачала свідомо, але рада би так загалом знати, чи така поява трапляється в царстві природи? Повитуха відповіла, що крім пресвятої Діви се ще не трапилось ані одній жінці на землі. Маркіза трясла ся чим раз дужше. Їй здавало ся, що вона в тій хвилі зляже, і просила акушерку, притискаючи її до себе в судорожним переляком, щоб не покидала її. Повитуха заспокоїла її. Запевнила, що до злогів іще досить далеко, подала їй способи, як у таких випадках

можна берегти ся людського поговору, і додала, що все ще буде добре. Та що ті потішання для нещасливої дами були зовсім немов шпиганя ножем у груди, то вона перемогла себе, сказала, що їй ліпше, і просила свою порадицю, щоб віддала ся.

Ледво акушерка вийшла з покою, коли їй доручено лист від матери, яка висловила ся так, що „пан Г... бажав при таких обставинах, щоб вона забрала ся з його дому; посилав їй при тім папери, що належать до її маєтку, і надієть ся, що Бог ощадить йому горя бачити її ще раз.“ Лист був мокрий від сліз, а в куточку було замазане слово: диктований. Маркізі біль бризнув із очей. Гірко плачучи над помилкою своїх родичів і над несправедливістю, якої допускають ся ті чесні люди, вона пішла до покоїв своєї матери. Сказано, що вона у батька; вона хитаючись пішла до батькових покоїв. Заставши двері замкнені, вона впала коло дверей, ридаючи й голосно кличучи всіх сьвятих на сьвідків своєї невинности. Пролежала так уже кілька минут, коли з покою вийшов надлїсничий і з запалєнїлим лицем мовив до неї, що чейже чула, що комендант не хоче бачити її. Маркіза сильно хлипаючи скликнула: „Мій любень-

кий брате!“ Втиснула ся до покою і кликнула: „Наймилїйший таточку!“ і простягла до нього руки. На її вид комендант обернувся до неї плечима і побіг до сусї спальної. Коли вона бігла за ним, крикнув їй: „Геть!“ і хотїв затріснути двері; та коли вона ридуючи та благаючи не давала замкнути їх, він нараз попустив, і коли маркиза ввійшла до нього, побіг до затильної стїни. Вона кинулась йому, оберненому до неї плечима, власне до ніг і дряпаючи обхопила його колїна, коли пістолет, який він ухопив, саме в хвилї, коли він зривав його зо стїни, випалив і вистріл з лускотом бухнув до стелї.

— Пане мойого життя! — скрикнула маркиза, поблїдла як труп, устала на ноги і ввійшла геть із його покоїв. Уходячи до своїх кімнат велїла зараз запрягати і смертельно знесилена сїла на кріслї та почала сквапливо одягати своїх дїтвї і велїла пакувати свої рїчч. Власне держала найменше на колїнах і обвивала його хусткою, щоб негайно, скоро все буде готове до відїзду, сїдати до повоза, коли ввійшов надлїсничий і на розказ коменданта зажадав від неї, щоб дїтвї лишила тут.

— Моїх дїтвї? — запитала вона і встала, — Скажи свойому нелюдному

батькови, що може прийти й застрілити мене, але не зможе видерти мені моїх дітей.

І узбровна всіми гордощами невинності взяла дітей, а що брат не важився спиняти її, занесла їх до повоза і відїхала.

В тім гарнім висилку пізнавши себе саму, вона раптом, немов власною рукою піднесла себе з тої безодні, в яку зіпхнула її доля. Тривога, що шарпала її груди, улягла ся, скоро виїхала в чисте поле; вона часто цілувала дітей, сю свою любу добичу, і з великим задоволенням думала про те, яку побіду віднесла над своїм братом силою свого безневинного сумління. Її розум, сильний на стільки, що не розбив ся в її дивнім положеню, тепер піддав ся зовсім великому, сьвятому та невиясненому устрови сьвіта. Вона зрозуміла неможливість переконати свою сімю про свою невинність, зрозуміла, що мусить вибити собі се з голови, коли не хоче пропасти, і ледво минуло кілька днів по її приїзді до В..., а вже її біль до разу уступив місце героїській постанові — узброїтись гордістю против нападів сьвіта. Вона постановила замкнути ся зовсім у власне нутро, з виключною пильністю зайняти ся вихованням своїх обох дітей і плекати

з повною матірньою любовію дарунок, який Бог пошле їй у третьому. Вона заходилась, щоб по кількох тижнях, скоро перебуде злоги, зайняти ся поправою свого гарного, через її довгу неприсутність троха занедбаного двора; сиділа в альтані і гаптуючи малесенькі шапочки та панчішки на дрібні ноженята, обдумувала, як би то їй вигідно устроїти покої, який би найвідповіднійше заповнити книгами, а в яким поставити шталюгу. І ще не мивув час, коли граф Ф... мав вернути з Неаполя, а вона вже зовсім освоїла ся з думкою про вічно самітне, монастирське житє. Придверник одержав наказ не впускати нікогїсїнько до дому. Лиш одна думка була їй нестерпною, що молоде вство, яке вона почала в найбільшїї невинности й чистотї і якого початок власнетим, що був таємний, видавав ся також більше божеським, нїж вищих людий, мало ярити ся в людській суспільности обтяжене ганебним пятном. Її прийшов у голову дивоглядний спосіб відкрити батька, спосіб, від якого, коли вперве надумала його, аж шитє випало їй із рук зо страху. Цїлими ночами, проводженими в неспокійній безсонниці, вона на всі боки обертала та обзирала ту думку, щоб привикнути до її вдачі, що равила її найглибше почуванє. Вона все ще отягала

ся входити в які будь зносини з чоловіком, що так ошукав її, догадуючись дуже справедливо, що він безповоротно мусить належати до шумовни свого роду, міг походити лиш із найглибшого та найбруднішого багна людського. Та коли почуте власної самотійности у неї проривалося чим раз живііше і вона міркувала, що клейнот нічого не тратить на вартости, чи його оправа така чи сяка, то одного ранку, коли молоде житє в її лонї знов затріпотало ся, вона таки насьмілилася і дала в м—ських газетах надрукувати те завізванє, яке ви читали на початку сього оповіданя.

Граф Ф..., якого невідхильні діла задержали в Неаполї, написав уже другий лист до маркізи з візванєм, щоб не вважаючи ні на які можливі посторонні обставини була вірна своїй, мовчки йому даній обіцянцї. Скоро йому пощастило спекати ся дальшої службової подорожі до Константинополя і инші відносини позоволили, він зараз вирушив із Неаполя, і справдї, лиш кілька день по визначенім уперед реченцї прибув до М... Комендант прийняв його з заклопотаним лицем, сказав, що конечне діло змушує його вийти з дому і просив надлїсничого, щоб тимчасом забавляв його. Надлїсничий запро-

сив його до свого покою і по короткім привітаню запитав його, чи знає, що трапило ся в часї його неприсутности в домі коменданта. Граф поблїд на хвилию і відповів: ні. Тодї надлїсничий повідомив його про ганьбу, яку нанесла маркіза цїлій сїм'ї, і розповів йому все, що вже знають наші читачі. Граф ударив себе долонею по чолї.

— Чому роблено менї стїлько перешкод! — скрикнув він, сам себе забуваючи. — Коли б ми були взяли шлюб, то не булоб нам сорому ані всього того лиха!

Надлїсничий витріщив ся на нього і запитав, чи він настїлько шалений, що ще бажає шлюбу з сею негідницею? Граф відповів, що вона варта більше, як увесь сьвіт, який так гордує нею; що він вповні вірить її запевненю про її невинність; і що ще сьогодні поснішить до В... і повторить їй своє предложєнє. І він зараз ухопив капелюх, поклонив ся надлїсничому, який уважив його зовсїм позбавлєним глуздів, і пішов.

Він сїв на коня і погнав до В... Коли злїз із нього край брами і хотїв вїйти на подвірє, сказав йому придверник, що панї маркіза не приймає ані живої душі. Граф запитав, чи сей наказ, виданий для чужих, доторкає також приятеля

дому; на се той відповів, що не знав про жадеи вивмок, і зараз потім додав якось двозначно: чи він може граф Ф...? Граф, окинувши його допитливим зором відповів: ні, і додав, обернувши до свого слуги, але так, що й тамтой міг се чути, що при таких обставинах йому доведеть ся заночувати в гостинниці і писемно дати про себе знати пані маркізі. Та скоро лише скрив ся з очей придверника, скрутив за наріжник і пішов по під мур просторого саду, що розкинув ся за домом. Крізь фіртку, яку застав отворену, ввійшов до саду, пройшов по його стежках і власне хотів вийти по задній терасі до дому, коли в альтані положеній обік побачив маркізу в її любій і таємничій подобі при маленькім столику пильно зайняту працею. Він наблизив ся до неї так, що вона не могла побачити його швидше, поки не станув у вході альтани, три малі кроки від її ніг.

— Граф Ф...! — мовила маркіза піднявши очі, і румянець несподіванки обілляв її лице.

Граф усміхнувся, стояв іще хвилю не рушаючи ся в дверех; потім сїв обік неї з такою скромною нахабністю, що вона не потребувала полошити ся, і заким вона ще зміркувала, що їй робити в тім незви-

чайнім положенню, лагідно обняв рукою її любий стан.

— Відки, пане графе? Чи се можливо? — запитала маркіза і несміло гляділа на землю перед себе.

Граф сказав: „Ів М...“ і легесенько притулив її до себе, — крізь задню фіртку, яку власне я застав відчинену. Я надіяс одержати ваше пробаченє і вїйшов.

— Чиж в М... не сказано вам —? — запитала вона і ще не ворухнула ся в його обіймах.

— Усе, люба моя, — відповів граф. — Але зовсім переконаний про вашу невинність —

— Як! — скрикнула маркіза, встала і випручала ся від нього, — і ви приходите не вважаючи на се?

— На перекір сьвітові, — мовив він задержуючи її, — на перекір вашій сїм'ї і навіть на перекір отсїй любий поєві! — І при тїм витиснув мягкий поцїлуй на її груди.

— Геть! — скрикнула маркіза.

— Такий певний, Джулієто, — мовив він, — як колиб я був всевідучей, як колиб моя душа жила в твоїй груди.

— Пустить мене! — скрикнула маркіза.

— Я прийшов — мовив він і не пускав її, — повторити своє пропозицію і з ваших рук, коли захочете вислухати мене, прийняти долю блажених.

— Пустіть мене! Зараз! — кричала маркиза. — Наказую вам! — і силою вирвала ся з його рук і втекла.

— Люба! Прекрасна! — шептав він устаючи знов і їдучи не нею.

— Чувте? — крикнула маркиза, відвернула ся і тікала від нього.

— Лиш одно таємно вишептає слівце! — мовив граф і швидко вхопив її гладку руку, що тут же висмикнулася йому.

— Нічого не хочу чути! — відповіла маркиза, пхнула його сильно в груди, вибігла на терасу і щезла.

Він вибіг уже до половини рампи, щоби будь що будь добути ся у неї вислухання, коли двері перед ним затріснено і ретязі зо стуком з безтямним покваном закалатали перед його кроками. Якусь хвилину, не знаючи що чинити при таких обставинах, він стояв і надумував ся, чи не влізти отвореним боковим вікном і чи не йти до своєї мети, доки не досягне її; та хоч і як важко з усяких оглядів було йому вертати, сим разом, здавалось, вимагала сього konieczність, і лютій на себе, що випустив

Її з рук, він поплентав ся в низ по рампі, щоб віднайти свої коні. Він почував, що проба — обяснити дїло на Її грудях, розбила ся на завсеїгди, і їхав ступом назад до М... міркуючи про лист, який тепер доведеть ся йому писати.

Вечером, коли в препоганім гуморі опинив ся при столі в однім публичнім льокалю, застав там надлїсничого, який зараз же запитав його, чи йому пощастило з осьвідчинами в В...? Граф відповів коротко: „Нї“ і вже готов був заткати йому рота якимось прикрим словом; але щоб не вхибити чемности, додав по хвилі, що надумав ся обернутись до неї листовно і швидко впоравсь ся з сим. Надлїсничий сказав, що з жалем бачить, як пристрасть до маркізи позбавлює його розсудка. Тимчасом він мусить упевнити його, що вона вже намірила ся зробити вищий вибір; подзвонив за найновішими газетами і подав йому номер, де було надруковане Її завізанє до батька її дитини. Граф пробіг очима писанє і кров ударила йому до голови. В його душі мішали ся найріжнїйші чутя. Надлїсничий запитав, чи по його думці знайде ся та людина, якої шукає маркіза?

— Без сумніву! — відповів граф, усею душею приникаючи до паперу й жадіб

но впиваючи ся його змістом. Потім зложив газету, на хвилю приступив до вікна і сказав:

— Тепер усе добре! Тепер знаю, що мені робити!

І обернувшись, запитав іще чемно надлісничого, чи швидко знов із ним побачить ся, поклонив ся йому і пішов зовсім повданий зі своєю долею.

Тимчасом у домі коменданта вийшли дуже прикрі сцени. Полковниця була до крайности огірчена брутальною жорстокістю мужа і слабкістю, з якою сама дала йому опанувати себе при тиранським відіпхненню доньки. Коли в комендатовій спальні гукнув вистріл і дочка вискочила відтам, полковниця зомліла, а коли швидко потім отямилася, комендант у хвилі її пробудження не сказав нічого, як лиш те, що жалув, що вона за дармо набрала ся сього страху, і кинув на стіл вистрілений пістолет. Потім, коли зайшла мова про відібраві дитині, вона знажила ся несміло заявити, що на се ми не маємо права; голосом слабим та зворушенням наслідком недавнього зомління вона просила оминати бурливі сцени в домі; але комендант не відповів нічого більше, лиш обернувшись до надлісничого пінячись з лютости:

— Іди й приведи їх мені!

Коли надійшов другий лист графа Ф..., звелів комендант відіслати його до В... до маркізи, а вона, як довідали ся потім від післанця, положила його на бік і сказала: добре.

Полковниця, якій у цілій тій події було так багато неясного, а особливо склонність маркізи пошлюбити якогось нового і зовсім їй байдужного чоловіка, силкувала ся на дармо звести розмову на сю обставину. Комендант просив завсігди тоном дуже подібним до наказу, аби мовчала; одного разу при такій нагоді, здіймаючи портрет маркізи, що ще висів на стіні, запевнив, що рад би зовсім вимазати її зі своєї пам'яті, і додав, що в нього нема дочки.

Та ось появилася в газетах дивовижна маркізина відозва. Полковниця, порушена сим до живого, пішла з газетою, яку одержала від коменданта, до його покою, де застала його за роботою при столі, і запитала, що в Бога милого він думає про се? Комендант відповів не перестаючи писати:

— О, вона невинна!

— Як! — скрикнула пані Г... з безмежним зачудуванням, — невинна—?

— Се їй у сні трапило ся, — мовив комендант не відводячи голови.

— В сні! — мовила панї Г... — І така нечувана подія...

— Дуріпа! — буркнув комендант, поскладав папери на кушу і пішов геть.

Слїдуючого дня прочитала полковниця, коли всі сидїли за сїданєм, в одній газетї, що власне прийшла ще зовсім вохка з праси, ось яку відповідь:

„Коли панї маркиза О... зволить д. 3-го... о год. 11-тїй зрана явити ся в домі пана Г..., свого батька, то той, кого вона шукає, кинець ся там їй до ніг“.

Полковницї не стало духу в грудях, заким іще дійшла до половини сього нечуваного повідомленя; вона очима перебігла до кінця і подала газету комендантові. Полковник прочитав оголошенє тричі, немов би не вірив своїм очам.

— Ну, скажи менї, Бога ради, Лоренцо, — скрикнула полковниця, — що думавш про се?

— О нікчемниця! — відповів комендант і встав із місця. — О прехитра лицемірка! В десятеро безсоромність суки і в десятеро хитрість лисицї до купи, то ще за мало на неї! І така постава! І такі очі! У херувима нема щирїйших! — І він заривав і не міг успокоїти ся.

— Але коли се хитрість, — запитала полковниця, — то що ради Бога може вона мати на метї?

— Що має на меті? Своє нїкчемне ошукаство — вона хоче його силою довести до путя, — відповів полковник. — Уже вони на пам'ять вивчили байку, яку нам тут д. 3-го о 11-тїй з рана надумали втелющити, вона й він. „Моя люба донечко — маю я сказати, — я сього не знав — і хто міг подумати таке — вибачай менї, прийми мов благословенство і будь знов добра“. Але кулька в лоб тому, хто д. 3-го рано переступить мій поріг. А може лїпше буде звелїти слугам випроторити його з дому.

Панї Г... ще раз прочитавши газету сказала, що коли з двох незрозумїлих рїчий має нїти віру одній, то радше повірить в якусь нечувану гру припадку, нїж у таку підлоту своєї доси так доброї й чесної доньки. Та заким іще скїнчила, скрикнув комендант:

— Зроби менї ласку і замовчи! — І додав виходячи з покою: — Менї остогидло слухати про се.

Кілька день по тїм одержав комендант з огляду на се газетне оголошенє лист від маркізи, в якому вона, знаючи, що їй відмовлять ласки лвити ся в його домі, з пошаною і чутливо просила вислати ласкаво до неї до В... того, хто д. 3-го з рана прибуде до нього. Полковниця була власне при тїм, як комендант одер-

жав сей лист, а спостерігши виразно по його лиці, що він був збитий з пантелику — бо коли се було ошукаство, то який мотив мав він тепер підсунути їй, скоро вона, бачилось, зовсім не має претенсї до його пробаченя? — осьмілена сим висловила плян, що вже давно носила в своїй груді битій сумнівами. І поки ще полковник з тупоумним видом глядів на папір, вона сказала, що їй прийшло щось на думку. Чи позволив би він їй на день-два виїхати до В..? Коли маркіза справді знав вже того, хто через газети відповідав їй як незнайомий, вона зумів ввести її в таке положенє, що ся мусить зрадити своє серце, хоч-би була найхитрійшою зрадицею. Комендант, роздираючи нараз сильним рухом доччин лист, відповів, що їй відомо, що він з нею не хоче мати ніякого дїла і забороняв їй входити з нею в яке будь порозумінє. Він запечатав подерті шматочки, заадресував до маркізи і віддав післанцеві як відповідь. Полковниця, огірчена в душі сею завзятою впертістю, що нівечила всяку можливість виясненя, постановила виконати свій плян хоч би й против його волї. Взяла одного з комендантових стрільців, і зараз слідуючого ранку, коли її муж лежав іще в ліжку, поїхала з ним до В...

Коли прибула до віллї, сказав їй придверник, що до панї маркізи не допускає нікого. Панї Г... відповіла, що знає про се зарядженє, але про те нехай лише він іде і завідомить її про приїзд полковниці Г... На се той відповів, що се нї на що не здасть ся, бо панї маркіза не говорить нї з ким на сьвітї. Панї Г... відповіла, що з нею певно буде говорити, бо вона її мати, і нехай лише він не отягасть ся і йде сповнити, що йому велять. Та ледво ще придверник ввійшов до дому для сеї, як думав, таки даремної проби, коли побачив, як маркіза вибігла з дому, поспішила до брами і впала на колїна перед повозом полковниці. Панї Г... за підмогою свого стрільця вийшла з повоза і не без деякого зворушеня підняла маркізу. Маркіза, переможена чутями, похилила ся низько до її руки і рясно проливаючи сльози повела її з пошаною до покоїв свого дому.

— Моя найдорожша мамо, — мовила посадивши її на софі, а сама ще стояла, перед нею та обтираючи собі очи, — що се за щасливий випадок, якому завдячую вашу неоцінену появу?

Панї Г... сказала, ніжно обіймаючи дочку, що хотїла їй лише сказати, що при-

ходить просити в неї пробачення за жорстокість, з якою її вишхнено з батьківського дому.

— Пробачення! — перервала її річ маркіза і хотїла цілувати її руки. Але ся не допускаючи сих поцілунків мовила далі:

— Бо не лише надрукована в остатніх газетах відповідь на звісне оголошенє васунула менї й батькови переконанє про твою невинність; мушу ще надто виявити тобі, що він сам уже на наше велике і радісне зачудуванє вчора показав ся в нашім домі.

— Хто пока — ? — запитала маркіза і сіла обїк матери. — Який він показав ся? — і ожданка напружила кожду її рисочку.

— Він, — відповіла панї Г..., — автор тої відповіди, він сам особисто, до кого була звернена твоя відозва.

— Ну отже, — мовила маркіза зі спокійно хвилюючими грудьми, — хтож се? і ще раз: хтож се?

— Се, — відповіла панї Г..., — я хотїла би, щоб ти відгадала се. Бо подумай собі: вчора, коли ми сидимо при чаю і як раз читавмо сю чудну газету, до покою впадає чоловік знайомий нам дуже докладно, з виразом розпуки, і кидає ся до ніг твому батькови, а зараз потім і менї.

Ми не знаючи, що думати про се, вживаємо його, щоб говорити. Тоді він мовить: що сумління не дав йому спокою, що він той огидник, який ошукав паню маркізу і мусить знати, як судимо про його злочин, а коли мав впасти на нього підмета, то він сам прийшов піддатись їй.

— Але хто? хто? хто? — мовила маркіза.

— Як сказано, — говорила далі пані Г..., — молодий, зрештою добре вихований чоловік, по яким ми ніколи б не надіяли ся такої підлоти. Та ти не лякайся, моя доню, коли довідавш ся, що він з низького стану і зовсім позбавлений вимогів, яких би в усякім разі треба жадати від твого мужа.

— Все одно, моя наймиліша мамо, — мовила маркіза, — зовсім негідним він не може бути, коли вперед кинув ся вам до ніг, ніж мені. Але хто се? хто? скажіть мені лише, хто?

— Ну, отож, — відповіла мати, — се стрілець Лвопардо, якого батько виписав із Тиролю, і якого я, як ти бачила, вже привезла з собою, щоби представити його тобі як жениха.

— Лвопардо! стрілець! — скрикнула маркіза і з виразом розиуки притиснула руку до чола.

— Чого злякала ся? — запитала полковниця. — Маєш причини сумніватися ся?

— Як? де? коли? — запитала маркіза змішана.

— Се, — відповіла ся, — він хоче виявити лише тобі. Говорить, що сором і любов чинять йому неможливим пояснити се кому иньшому крім тебе. Та коли хочеш, то отворимо передпокій, де він з битем серця дожидає закінчення; і поки я віддаю ся, попробуй видобути з нього його тайну.

— Боже, батьку мій! — скрикнула маркіза, — раз у південну спеку я була заснула, а коли прокинулася, бачила, як він віддаляв ся.

І при сьому своїми дрібними руками затулила своє лице облите краскою сорому.

При тих словах мати кинула ся перед нею на колїна.

— О моя доню! — крикнула вона, — о ти сердешна! — і обняла її руками. І — я підлячка! — і укрила своє лице на її поділку.

Маркіза запитала стрівожена:

— Що вам, моя мамо?

— Аджеж знай, — мовила ся, — о ти чистїйша від ангелів, що в усїм тїм, що я тобі говорила, нема нічогоїсьнько

правди; що моя зопсована душа не могла вірити в таку невинність, якою ти осяяна, і що мені треба було аж сеї огидної хитрости, щоб переконатися про се.

— Моя найдорожша мамо! — скрикнула маркіза і повна радісного зворушення похилила ся над нею і хотїла піднести її. Але ся відповіла:

— Ні, швидше не встану від твоїх ніг, доки мені не скажеш, чи можеш пробачити мені низькість мого поведження, ти прекрасна, надземна!

— Я вам пробачити, моя мамо! Встаньте! — скрикнула маркіза, — заклинаю вас!

— Чувш, — мовила панї Г..., — хочу знати, чи можеш іще любити і так щиро поважати мене, як доси?

— Моя обожана мамочко! — скрикнула маркіза і й собіж упала на колїна перед нею. — Пошана і любов ніколи не уступали з мого серця. Хтож міг довірити мені серед таких нечуваних обставин? Яка я щаслива, що ви переконали ся про мою бездоганність!

— Тепер, моя найлюбїйша дитино, — мовила панї Г..., встаючи при помочи дочки, — буду носити тебе на руках. У мене відбудеш злоги; навіть як би я мала від тебе ждати молодого князенка,

то й тоді-б я не заходилась коло тебе ніжнійше та достойнійше. Доки живу, не пущу тебе від свого боку. Всього світу на перекір: не хочу ніякої чести понад твою ганьбу; коли тільки ти будеш добра зо мною і не будеш тямити тої безсердечности, з якою я відіпхнула тебе.

Маркіза силкувала ся потішити її пестощами та безконечними заклинаннями; та прийшов вечер і прозвонила північ, заким їй се вдало ся. Другого дня, коли троха улягло ся зворушення старої дами, що в ночі кинуло їй було в горячку, поїхали мати й дочка і внучата мов у тріумфі назад до М... В дорозі вони були дуже веселі, жартували зі стрільця Леопарда, що сидів з переду на козлі; і мати сказала до маркізи, що завважує, як вона червоніє ся, коли лише гляне на його широкі плечі. Маркіза відповіла рухом, у якому було на половину зітхання, а на половину усмішки: хто знає, хто нарешті д. З го о 11-тій зрана явить ся у нас! — Та чим більше наближали ся до М..., тим поважнійший робив ся їх настрій в ожиданю рішучих появ, що ще були перед ними. Панї Г... не зраджуючи ся зі своїми плянами, завела дочку, коли висіли перед домом, знов до її давніх покоїв; мовила, щоб розгостила ся, а вона зараз верне до

неї, і майнула геть. По годині прийшла зовсім розгорячена на лиці.

— Ну, такий Фома! — мовила з таємною радістю в душі, — такий невірний Фома! Цілісїньку биту годину треба було переконувати його! Але тепер сидить і плаче.

— Хто? — запитала маркіза.

— Він, — відповіла мати. — Хтож ба, як не той, що має до того найбільше причини?

— Чейже не тато? — скрикнула маркіза.

— Як дитина, — відповіла мати. — Аж мене сьміхом заносило, як би я й сама не була мусїла втирати собі сльози з очей вийшовши за двері.

— І се задля мене? — запитала маркіза і схопила ся з місця. — І я мала би тут —

— Ані з місця! — мовила панї Г... — По що він диктував менї такий лист? Сюди прийде до тебе, коли хоче бачити мене, доки жию.

— Моя найдорожша мамочко! — благала маркіза.

— І не проси! — перебила їй полковниця. — Чого він хапав ся за пістолет?

— Алеж заклинаю вас! — —

— Не сьмій! — відповіла панї Г... і силою посадила дочку знов на крісло. — І коли ще сьогодні перед вечером не прийде, то я завтра з тобою їду далї.

Маркіза назвала таке поступуванє жорстоким і несправедливим. Та мати відповіла:

— Заспокій ся! — Бо власне чула, як щось хлипаючи наближало ся здалека. — Він уже йде!

— Де? — запитала маркіза і почала прислухати ся. — Тут хтось під дверма; се сильне — —

— Егеж, — відповіла панї Г... — Він хоче, щоб ми відчинили йому двері.

— Пустїть мене! — скрикнула маркіза і зірвала ся з крісла.

— Ні, коли мене любиш, Джулївто, — мовила полковниця, — то сиди!

І в тїй хвилї війшов комендант, притулюючи собі хустку до очей. Мати заступила свою дочку, обернена до нього плечима.

— Мій найдорожший таточку! — скрикнула маркіза і простягла руки до нього.

— Анї з місця! — мовила панї Г..., — Чуєш?

Комендант стояв у покою і плакав.

— Нехай перепросить тебе, — мовила далі панї Г... — Що за такий запальчивий! І по що такий упертий! Я люблю його, але люблю й тебе; шаную його, але шаную й тебе. А коли прийде до вибору, то ти лїпша від нього і я лишу ся з тобою.

Комендант зігнув ся в дугу і ревів, аж стїни лунали.

— А леж Боже мій! — скрикнула маркіза, подалась назад перед матірю і виняла хусточку, щоб і собіж дати попуск сльозам. Панї Г... мовила:

— Він не може лише прийти до слова! — і відступила на бік. Тодї маркіза встала, обняла коменданта і просила його, щоб заспокоїв ся. А сама плакала ревними сльозами. Запитала його, чи не схоче сїсти? Хотїла посадити його на крісло, та він не відповідав нічого; не рушав ся з місця; і не сїдав; і лише стояв похиливши лице глибоко до землі і плакав. Маркіза мовила, випростовуючи його, на половину обернена до матери, що він готов захорувати; і в самої матери, бачилось, почало не ставати стійкості, коли він не переставав ридати зовсїм конвульсійно. Та коли комендант нарештї при повторних просьбах дочки сїв, а вона серед безконечних пестоцїв упала йому до ніг,

то мати промовила знов, сказала, що так йому треба, тепер він певно порозумнішав, і віддалила ся з покою лишаючи їх самих.

Скоро вийшла, обтерла й собіж сльози і подумала, чи не може таки зашкодити йому сильне зворушенє, в яке ввела його, і чи не було бв-порадно покликати лїкаря? На вечерю наварила йому всячини, що лише могла знайти в кухні придатного для покріплення й заспокоєня, приготувала і нагрїла йому постелю, а коли він усе ще не виходив, а до столу було вже накрито, то вона на пальцях підійшла до маркізного покою, щоб почути, що там дїв ся? Легесенько притуливши вухо до дверей і надслухуючи почула тихий шепїт, що, здавалось, ішов із уст маркізв; і, як побачила крізь дїрку від ключа, вона сидїла в коменданта на колїнах, чого сей зрештою не позволяв нїколи в житю. Аж тодї вона отворила двері і побачила — і серце заграло у неї з радості: дочка лежала тихо, з відкинутою в зад головою і з щільно зажмуреними очима, в батькових обїїмах, а сей, сидячи в фотелю, покривав її уста, мов закоханий, довгими, палкими, жадібними поцілуями, а його великі очі перлила ся блискучими слїзми. Дочка не говорила нїчого, він не говорив нїчого;

нахиливши лице над нею, як над своєю першою коханкою, він сидів і затулював їй уста і цілував її. Мати почула себе мов блаженною; неспостережена стоячи за його кріслом вона отягала ся перервати розкіш небесного повднання, що знов завітало в її дім. Нарешті наблизилася до батька і нахилиючи ся з за крісла глянула на нього з боку, як раз коли він знов пальцями й устами в невимовній розкоші порав ся коло уст своєї дочки. Комендант при її виді знов уже похилив зовсім заморщене лице і хотів сказати щось: та вона скрикнула: „О, щож се за личко!“ — та собіж поцілувала його до порядку і зробила жартами кінець тому зворушенню. Вона запросила і повела обом, мов молодих до шлюбу, до вечері, при якій комендант, що правда, був дуже веселий, але все ще від часу до часу схищував, мало їв і говорив, глядів у тарілку і бавив ся рукою своєї дочки.

Коли настав найблизший день, виринуло питає: хто в Бога сьвятого покаже ся завтра о 11-тій годині? бо завтра був той страшний третій. Батько й мати, а надто й брат, що також прибув з перепросинами, були безумовно за шлюбом; (коли людина буде хоч сик-так зносна) все що лиш буде можливо, треба зробити, щоб

положене маркізи зробити щасливим. Та коли обставини тої людини будуть такі, що навіть при всяких поблажках занадто відбігають від маркізиних, то родичі противили ся шлюбови; вони були готові задержати маркізу й на далї у себе та адоптувати дитину. Маркіза натомісь, бачилось, була готова в усякім разі, коли ся людина лише не буде зовсім безчесною, додержати свого даного приреченя і за всяку цїну дати своїй дитинї батька. Вечером запитала мати, як властиво вести себе при прийнятю тої людини? Комендант заявив, що булоб найвідповіднійше лишити маркізу о 11-тій годинї саму. Натомісь маркіза стояла на тім, щоб обов родичі і також брат були присутні, бо вона з тою людиною не хоче мати ніякої спільної тайни. Зрештою додала, що таке бажанє, бачить ся, висловлене вже й у відповіди тої людини тим, що дїм коменданта визначила на місце сходни, — обставина, задля якої — мусить отверто признати ся — власне ся відповідь їй дуже сподобала ся. Мати звернула увагу на невідповідні ролї, які при тім мусїлиб відіграти батько й брат; просила дочку, щоб пристала на віддаленє мужчин, а натомісь сама вона прихилить ся до її бажаня і буде присутна при прийнятю тої особи. По корот-

кім намислї дочка приняла нарештї сю остатню пропозицію.

І ось по ночі, проведеній серед крайне напружених ожидань, засвітав ранок страшного третього. Коли годинник вибив одинацяту, обі жінки убрані празнично мов до заручин засїли в гостинній; серце стукало у них, що можнаб було чути, як би був замовк денний шум. Ще брейїв давнї, що вибив одинацяту, коли вїйшов стрілець Леопардо, якого батько виписав був із Тиролю. Жінки поблїдли при його видї.

— Граф Ф..., — промовив він, — заїхав і велить ознаймити своє прибутє.

— Граф Ф...! — скрикнули обі враз, із одного рачудуваннн впадаючи в друге.

Маркіза крикнула: — Замкніть двері! Для нього нас нема дома! — Встала, щоб зараз самій замкнути кімнату і власне хотїла випхати стрільця, що стояв їй у дорозї, коли в тїй хвилї до неї вїйшов граф, у тїм самісїнькїм воєннїм мундурї, з ордерами й оружем, яке мав на собі в часї здобутя кріпости. Маркіза збентежена готова була, бачилось, провалити ся крізь землю; вхопила хустку, яку лишила була на кріслі і власне хотїла втїкати до бічної кімнати; та панї Г..., вхопивши її за руку, крикнула: „Джулієто! — і мов

задушена думками урвалась її мова. Вона несхитно вперла зір у графа і повторила :

— Пропу тебе, Джулісто! — і потягла її за собою, — когож властиво дожидали ми?

Маркіза обертаючись нагло крикнула; Ну? Аджеж не його? — І зором заіскреним мов блискавка вдарила в нього, тимчасом як по її лиці перебігла смертельна блідість. Граф припав перед нею на коліно; права рука спочивала на його серці, голова злегка була склонена на груди, — оттак він стояв і запаленівши ся глядів у низ перед себе і мовчав.

— Когож иншого? — мовила полковниця ледво дишучи, — кого иншого, ми безглузді, як не його?

Маркіза стояла над ним мов остовпіла і мовила: — Моя мамо, я одурію!

— Ти дурна, — відповіла мати, прихилила її до себе і шепнула їй щось до вуха. Маркіза обернула ся і затуляючи обома руками лице повалила ся на софу. Мати скрикнула:

— Нещасна, чого тобі треба? Що таке стало ся, на що ти не була приготована?

Граф не відступав від полковниці; все ще стоячи на колінах він узяв крайній крайчик її сукні і цілував його.

— Люба! Ласкава! Високоповажана!
— шептав і сльози спливали по його
лиці.

— Встаньте, пане графе, — мовила
полковниця, — встаньте, потіште отсю,
то й усі будемо повднані, все буде даро-
вано й забуто.

Граф підняв ся плачучи. Він знов
припав на коліна перед маркізою, і взяв
легенько її руки, мов би вона була з золота,
а сам дух його руки міг би притемнити
її. Але вона зірвала ся з місця і крик-
нула:

— Ідїть геть! ідїть! ідїть! Я надїяла
ся якогось розпусника, але не — — —
чорта!

І омїяючи його немов зачумленого
відчинила двері кімнати та крикнула:

— Покличте полковника!

— Джулїето! — крикнула мати за-
чудувана. Та маркіза з убійчою дикістю
глядїла то на графа, то на матір; її груди
хвилювали ся надсильно, її лице палало;
Фурія не глядить страшнїйше. Надїйшли
полковник і надлїсничий.

— З отсим чоловіком, тату, — мо-
вила вона, коли ті ще були у входї, —
я не можу одружити ся! — І захопила
посудину зі сьвяченою водою, що висїла
при затильних дверех, обризькала нею

одним великим замахом вітця, матір і брата, і щезла.

Комендант, збентежений сею чудною появою, запитав, що стало ся; і зблід побачивши в тій рішучій хвилі в покою графа Ф... Мати взяла графа за руку і мовила :

— Не питай! Сей молодий чоловік жалув сердечно всього того, що стало ся. Дай йому своє благословенство, дай, дай, то все скінчить ся щасливо.

Граф стояв мов зівечений. Комендант поклав на нього свою руку; його повіки здрігнули ся, його уста були білі як крейда.

— Нехай небесне прокляте не доторкнеть ся сеї голови! — мовив він. — Коли думаєте взяти шлюб?

— Завтра, — відповіла мати за нього, бо він не міг сказати ані слова, — завтра або й сьогодні, як хочеш; пану графови, що виказав стільки гарного стараня, щоб направити свій блуд, найблизша година все буде найлюбійшою.

— В такім разі мило мені буде застати вас завтра рано о 11-тій у костелі Августинів, — мовив полковник, поклонив ся йому, покликав жінку й сина, щоб удати ся до маркізинного покою, і лишив його самого.

Даремно вони силкували ся вивідати у маркізи причину її дивовижного пово-дження; вона лежала в сильній горячці, не хотіла ані чути нічого про шлюб і про-сила лишити її саму. На питанє, чому так нагло змінила свою постанову? і що робить їй графа ненависнійшим, як кого вишого? вона видивила ся на батька великими очима і не відповіла нічого. Полковниця мовила: чи вона забула, що вона при надїї? А ва се вона відповіла, що в осььому випадку мусить думати більше про себе, ніж про свою дитину, і ще раз, покликаючи на свідків усіх святих і ангелів запевнила, що до шлюбу з ним не стане. Батько, бачучи очевидно її в надмірному роздразненю, сказав, що вона мусить додержати свого слова; вийшов від неї і по відповідному листов-ному порозуміню з графом зарядив усе потрібне для шлюбу. Він предложив гра-фови шлюбний контракт, по якому сей зрікав ся всіх прав мужа, а натомісь підіймав ся всіх обовязків, яких би зажа-дано від нього. Граф відіслав аркуш, увесь змочений слїзми, зі своїм підписом назад. Коли комендант другого дня рано подав сей папір маркізі, її душа була вже троха спокоєна. Вона прочитала його кілька разів, сидячи ще в ліжку, зложила його

в задумі, потім розложила і прочитала ще раз; потім заявила, що о 11-тій годині ставить ся в костелї Августинів. Устала, одягла ся не кажучи ані слова, і коли почала бити година, всїла зі всіми своїми до повоза і поїхала до костела.

Аж у порталю костела дозволено графови приступити до ріднї. В часї набоженства гляділа маркиза не змигаючи на вівтар; ані разу не глянула на мужа, з яким обмінювалась обручками. По довершеню шлюбу граф подав їй рамя; та скоро лише вийшли з костела, графиня поклонилась йому; комендант запитав, чи буде мав часом честь здибати в його покоях свої дочки; на се граф пробелькотав щось таке, чого ніхто не зрозумів, зняв капелюха перед цілою компанїєю і щез. Він наняв помешканє в М..., у якому пробув кілька місяцїв, не поступивши ї ногою до дому коменданта, у якому жила графиня. Тільки завдяки делїкатному, достойному та вповнї вірцевому поведженю всюди, де лише входив у яку будь спільність з сімєю, його по щасливо відбутих злогах графинї, що вродила сина, запрошено на його хрестини. Графиня, що поїдширана коврами сидїла на ліжку, бачила його лише на хвильку, коли показав ся в дверех і з пошаною поздоровив її.

Між дарунками, якими гості витали новонародженого, він кинув у його колиску два папери, з яких один, як показало ся по його відходї, містив даровизну 20.000 рублїв хлопцеві, а другий заповіт, яким граф на випадок своєї смерти робив матір спадковницею цілого свого маєтку.

Від того дня за зарядженєм панї Г... запрошувано його частїйше; дїм був отвертий для його відвідин, і не було вечера, щоб він не показав ся там. І коли його чутє сказало йому, що з усіх боків йому пробачено задля уломної вдачі сього сьвіта, він почав на ново добивати ся серця графинї, своєї жінки, одержав по упливі року її друге слово і справлено друге весїля, веселїйше від першого. По його відіграню вся сїм'я перенесла ся до В...

Цїлий ряд молодих Росиян пішов тодї за прикладом першого; а коли граф одної щасливої години запитав раз свою жінку, чому вона того страшного третього, коли, бачилось, була приготована на першого лїпшого розпусника, втекла перед ним як перед чортом, то вона відповіла кидаючись йому на шю: він не був би їй тодї видав ся чортом, коли б при своїй першій появі не був їй явивсь ангелом.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ

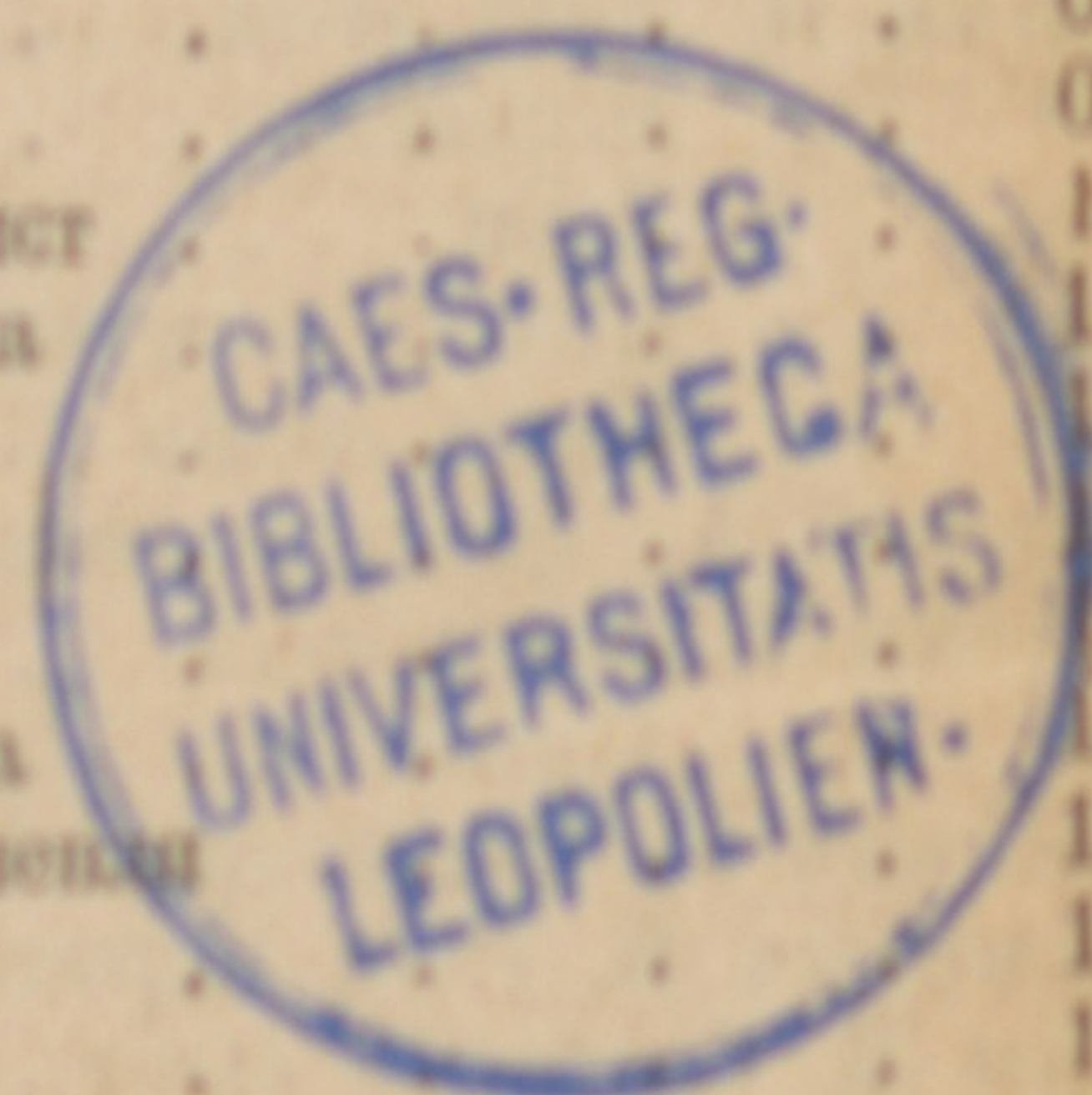
у Львові, ул. Чарнецького ч. 26

вийшли доси отєї книжки й брошури:

	кор.
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1-00
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0-20
Бодниський О. Українські казки	0-50
Боровиковський Л. Маруся	0-25
Брайтенбах В. Біологія в ХІХ в.	0-25
Будзиновський В. Хлопська посілість (2-40)	2-00
Верн М. Біблія	0-40
Вовчок М. Народні оповідани Т. I (1-60)	2-00
Воробкевич С. Над Прутом	1-60
Гавлічек-Боровекій К. Вибір поезій	1-60
Гайне Г. Подорож на Гарц	1-20
Гансун К. Голод	2-20
Гаутман Г. Візник Геншель	1-60
Гіґо В. Кльд Го	0-25
Гоголь М. Вій	0-40
Гомер (переклад Ніщинського). Іліада, кн. 1.	0-30
» » » » » 2.	0-35
» » » » » 3.	0-25
Грушевський М. Хмельницький і Хмельниччина	0-20
» » Бех-Аль-Джугур	0-10
Горький М. На дні життя	0-70
Гуцков К. Урієль Аюста	1-40
Данте Алїґерї. Пекло, кн. I—X.	0-40
Драгоманів М. Перешиска, т. I.	1-80
» » Мин. I. Костомарів	0-15
» » Два учителі	0-40
Еґан Е. Руські селяни на Угорщині	0-25
Енгельс Ф. Людвік Фасрбах	0-50
» » Початки родини	1-50
Заревич Ф. Хлопська дитина	1-80
Золя Е. Напад на млин	0-20
» » Повінь	0-30
» » Смерть Олівіє Векайли	0-25
Кавцкі К. Народність і її початки	0-60
Катренко О. Пан Природа	1-40

	кор.
Квітка Г. Маруся	0-50
Кистиківська М. Іван Гус	0-20
Клейет Г. Маркіза О...	0-40
Кобидицька О. Покора	1-40
Кобринська Н. Дух часу	1-60
Ковалів С. Дезертир	1-60
» » Громадські промисловці	1-60
» » Риболови	2-00
Коницький О. Молодий вік М. Одниси	2-00
Короленко В. Судний день	1-20
» » Ліс шумить	0-20
Костомарів М. Письмо до редакції Колокола	0-20
Коцюбинський М. В пугах шайтана	1-60
» » По людському	2-00
» » Посидинок	2-00
Кравченко В. Буденне життя	2-00
Кримський А. Пальмове гілля (3-00)	2-00
Кудїш П. Ориси	0-06
Курцій Руф. Фільотас	0-20
Левницький М. Умова для селянських спілок	0-20
Ленкий В. З життя	1-20
Лукінович Д. За Кадильну	3-00
Люкїян. Юпітер у клопотах	0-35
Мартович Л. Нечитальник	1-60
Масарик Т. Ідеали гуманности	0-35
Мирний П. Лихі люди	1-40
» » Морозенко	0-90
» » Лони	0-06
» » Лихий попутан	0-40
» » Серед степів	3-00
Міцкевич А. До галицьких приятелів	0-45
Монасан Г. Дика пані	1-30
» » Горли	1-30
Наумович В. Величина звідиного світа	0-15
Олехнович В. Раєн Європи	0-70
Оркан В. Скандинавський світ	1-00
Понтонїдан Г. Із хат	1-40
Пудюй І. Непрошана сила	0-20
» » Нові і перемінні звізди	0-15
Раковський І. Вік нашої землі	0-10
» » Вулкани	0-30

	кор.
Сеньобó Ш. Австрия в XIX ст.	0-80
Сроковський К. Оповідання	1-40
Стенняк С. Підземна Росія	3-00
Стефаник В. Дорога	1-60
Стороженко О. Марко проклятий	1-40
» » Оповідання, I.	0-20
Тен Г. Філософія штуки	1-00
Терлецький О. Москвофіли й їх народоніці	0-30
Тимченко Е. Калевала (переклад)	3-00
Толстой Л. Відроджене	3-60
» » Крайцерова соната	0-90
» » Смерть Івана Іліча	0-55
Томашівський С. Київська козаччина 1855 р.	0-10
Тургенєв І. Ася	0-40
Уайт Д. А. Розвій географічних поглядів	0-30
» » Розвій астрономічних поглядів	0-45
Українка Л. Думи і мрії	1-60
Фльобер Г. Іродіада	0-30
Флимаріон К. Про небо	2-00
Франко І. Поеми	1-60
» » Полуйка	1-40
» » Кональ Бассім	1-60
» » Сім казок	1-40
» » Захар Беркут (1-60)	1-20
» » Шевченко в польській революц. легенді	0-40
» » Украдене щастя	0-50
Чехов А. Кантанка	0-15
Шекспір У. (пер. Куліша). Гамлет	1-80
» » Приборкана гоструха	1-40
» » Макбет	1-60
» » Коріолан	1-80
» » Юлій Цезар	1-60
» » Антоній і Клеопатра	1-80
» » Багато галасу з нечестя	1-60
» » Ромео і Джульєтта	1-80
» » Король Лір	1-80
» » Міра за міру	1-40
Яцків М. В царстві сатани	1-40
» » Огні горять	2-50
Єфремов С. Національне питання в Норвегії	0-30

J
P.
80
40
00
50
40
20
0
30
00
50
90
55
10
40
30
45
50
30
00
0
40
50
40
20
40
50
15
80
40
50
80
30
80
50
80
80
40
40
50
30

1875
AGENTS
NEW YORK
1875

